

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาท
ของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”

โดย นายอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ

ตุลาคม 2547

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาท ของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”

คณะผู้วิจัย

1. นายอดุลย์	ดวงดีทวีรัตน์
2. นายศักดิ์	รัตนชัย
3. นายสุพรรณ	ไชยลังกา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ “การสื่อสารเพื่อชุมชน”

โครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน”

โดย นายอดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ และคณะ

บทนำ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโครงการ “แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน” ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “การสื่อสารเพื่อชุมชน” สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์(1)เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและระบบความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและ(2)เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาและการสืบทอดสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้พื้นที่ดำเนินงานที่ ตำบลวอแก้ว อำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง

วอแก้วเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอหางฉัตร จังหวัดลำปาง อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย หรืออาณาจักรล้านนาอันรุ่งเรืองในอดีต มีทั้งหมด 7 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้ มีที่ราบเชิงเขาซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการเกษตร ลักษณะชุมชนของตำบลวอแก้วก็เหมือนกับชุมชนอื่นๆในเขตล้านนา ที่มีความเชื่อในเรื่องของการนับถือ “ผี” มาช้านาน ซึ่ง “ผี” มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อเรื่อง “ผีปญา” หรือ “ผีบรรพบุรุษ” ซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจที่ดีที่สุดของคนล้านนาในอดีต อีกทั้งยังเป็นกฎหมายของเครือญาติที่ป้องกันไม่ให้ผู้หนึ่งถูกล่วงละเมิดอีกทางหนึ่งด้วย

แต่ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีปญาของคนในตำบลวอแก้วเริ่มจางหาย โดยเฉพาะคนรุ่นลูก รุ่นหลาน เนื่องจากการไหลเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นระบบทุนนิยม สื่อสมัยใหม่ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และระบบการศึกษา ทำให้คุณค่าและความสำคัญของการนับถือผีลดลง ผลที่ตามมาคือความเป็นปัจเจกมีมากขึ้น เงินคือพระเจ้า การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกันเริ่มหายไป ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดคนดูแล เยียวชนทั้งชายหญิง มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจ ดังแม่เกียงคำว่า “ละอ่อนบะเดี๋ยวนีมันนุ่งแขนเดี๋ยวเดี๋ยวเขินสะดิ้อ แม่ึงขับรถเครื่องป้อจายผมแดงนั่งซ้อนท้ายกอดเอวแม่ึง บ่านานกะหันแม่ึงตั้งท้อง บางคนเป็นเอดส์”

ในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านในการวิจัยครั้งนี้มีอัตลักษณ์คือเป็นการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านที่กำลังจะตายให้กลับคืนมาเพื่อรับใช้ชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน และใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรม” คือให้ชาวบ้านซึ่งเป็น “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดเพื่อทดลองรื้อ จะพัฒนา/ปรับสื่อพื้นบ้านอย่างไรและจะปรับเพื่อใคร เพราะผู้ศึกษาเชื่อว่า “เจ้าของวัฒนธรรมจะเป็นผู้รู้ เข้าใจและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของตนเองดีกว่าคนนอกวัฒนธรรม เพียงแต่ขาดโอกาสและกระบวนการบางอย่างเท่านั้น” นอกจากนี้เพื่อความเหมาะสม ความเป็นไปได้จริงในการที่จะรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านและเพื่อความยั่งยืนของโครงการด้วย

ในการคิดงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษา มีขั้นตอนดังนี้

- เริ่มต้นตั้งแต่ “เอ๊ะ” ปรากฏการณ์ที่เห็นในพื้นที่ ว่าทำไม คนในชุมชนเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอะไรแบ่งปันกัน แต่ปัจจุบันเมื่อมีคนในชุมชนติดเชื้อเอชไอวีและคนเหล่านั้นเริ่มตายไป ผู้สูงอายุและเด็กที่อยู่ในครอบครัวกลายเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์จึงถูกรังเกียจและถูกทอดทิ้ง

- พัฒนา “เอ๊ะ” ให้เป็น “ปัญหานำการวิจัย” โดยการพัฒนาตนเองจากการทบทวนเอกสาร/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และจากการช่วยเหลือของอาจารย์ที่เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด “การสื่อสารเพื่อชุมชน” ซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการนี้ด้วย

- พัฒนา “ปัญหานำการวิจัย” ไปสู่การสร้าง “กรอบความคิด” และ “นิยามศัพท์ปฏิบัติการ” อย่างคร่าวๆ โดยการศึกษาแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมี ผสมผสานกับปรากฏการณ์ในพื้นที่

- การออกแบบประเภทข้อมูล และเลือกแบบการวิจัย จากปัญหานำการวิจัย สู่การสร้างกรอบความคิด ตั้งวัตถุประสงค์และการสร้างนิยามศัพท์ปฏิบัติการนั้น กระบวนการทั้งหมดจะช่วยชี้ให้เห็นว่าประเภทของข้อมูลจะเป็นลักษณะเชิงพรรณนา และเมื่อผนวกกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการคือหาแนวทางการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน ดังนั้นแบบการวิจัยจึงจำเป็นต้องเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการและจากการที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีพบว่าการวิจัยในลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมเพื่อความยั่งยืน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

- เมื่องานวิจัยชิ้นนี้ “เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” ผู้ศึกษานำแบบดังกล่าวไปคิดและสร้างเครื่องมือ ซึ่งเครื่องมือที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้ต้อง(1)สามารถใช้เก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่วางไว้ได้และ(2)เครื่องมือสามารถที่จะกระตุ้น ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านแก่กลุ่มเป้าหมายได้ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับ“รูปแบบ” และ “คุณค่า” ของสื่อพื้นบ้าน

ในการคิดและสร้างเครื่องมือ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องทำการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีเพื่อนำมาคิดและสร้างเครื่องมือให้สอดคล้องกับพื้นที่และข้อมูลที่ต้องการ

- นำเครื่องมือไปใช้ในพื้นที่ เมื่อใช้แล้ว ต้องมีการทบทวนสรุปและทำการพัฒนาเครื่องมือดังกล่าว นั้นเพื่อที่จะใช้ในครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งนี้ได้มีเครือข่ายนักวิจัยซึ่งได้มีเวทีให้ผู้ศึกษาได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทำให้สามารถนำประสบการณ์จากโครงการอื่นๆมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยได้

- นำข้อมูลดังกล่าวมาทำการจัดหมวดหมู่ เพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์และอภิปรายผล ซึ่งขั้นตอนนี้จำเป็นต้องกลับไปทบทวน แนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง(ในการนำเสนอช่วงแรกอาจเป็นเพียงคร่าวๆเท่านั้น เมื่อทำงานไปได้ระยะหนึ่งแนวคิดและทฤษฎีบางตัวอาจไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ละเอียดพอ หรือมีปรากฏการณ์อื่นๆที่ไม่ได้คาดคิดเกิดขึ้น ดังนั้นแนวคิด/ทฤษฎีและงานวิจัยที่เคยมีสามารถปรับเปลี่ยนได้ ตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่)เพื่อตอบโจทย์ ปัญหานำการวิจัย และต้องดูกรอบความคิดและนิยามศัพท์ปฏิบัติการที่จัดทำไว้ตอนแรก(คร่าวๆ) ซึ่งสามารถปรับใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิด/ทฤษฎีที่ปรับเปลี่ยนและสอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่

วิธีคิดของคณะทำงาน

1. ภูมิหลังนักวิจัยหลัก ก่อนหน้าที่ผู้ศึกษาจะมาทำงานวิจัยขึ้นนี้ผู้ศึกษาเคยทำงานพัฒนาในประเด็นเกี่ยวกับเด็กและผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ดังนั้นในการเริ่มโครงการวิจัยนี้ผู้ศึกษาดำเนินข้อสงสัย “เอ๊ะ” โดยการเห็นปรากฏการณ์ในพื้นที่ว่าทำไม คนในชุมชนเคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีอะไรแบ่งปันกัน แต่ปัจจุบันเมื่อมีคนในชุมชนติดเชื้อเอดส์และคนเหล่านั้นเริ่มตายไป ผู้สูงอายุและเด็กที่อยู่ในครอบครัวกลายเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ จึงถูกรังเกียจและถูกทอดทิ้ง เพื่อหาคำอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาเริ่มพัฒนาตนเองโดยได้รับการสนับสนุนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการพัฒนาความคิดจากกาญจนา แก้วเทพ ซึ่งเป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด“การสื่อสารเพื่อชุมชน” นอกจากนี้แล้วยังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับนักพัฒนา ซึ่งทั้งหมดช่วย “ขัดเกลา” ข้อสงสัยปรากฏการณ์ที่เห็นในพื้นที่ให้ยกระดับมาเป็นปัญหานำการวิจัย(problem statement) คือผู้ศึกษาเริ่มรู้ว่าคนในชุมชนนั้นมีความเชื่อต่างๆ ซึ่งความเชื่อต่างๆถูกหล่อหลอมออกมาเป็นการปฏิบัติที่ชาวบ้านเรียกว่า ประเพณี / พิธีกรรม ในตัวประเพณี/พิธีกรรมมีองค์ประกอบคือ ผู้ส่งสาร ตัวสาร ช่องทางการสื่อสารและมีผู้รับสาร ดังนั้นประเพณี/พิธีกรรมจึงเป็นสื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิดมีหน้าที่ต่างๆมากมาย หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจะตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนนั้นๆ เมื่อผู้ศึกษาเห็นปรากฏการณ์ในพื้นที่ดังกล่าวจึงมีคำถามว่า(1)ทำไมสื่อพื้นบ้านจึงมีวัฏจักรเกิด แก่ เจ็บ และตาย (2)เมื่อสื่อพื้นบ้านมีหน้าที่ทำไมไม่ทำ หน้าที่ (3)เพื่อให้สื่อพื้นบ้านทำหน้าที่จะสามารถรู้หรือ สื่อพื้นบ้านได้หรือไม่ และ(4)ถ้ารู้หรือพื้นได้จะทำอย่างไร

2. วัตถุประสงค์สองระดับ ผู้ศึกษาดำเนินวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้2ระดับคือ ระดับแรก เป็นการศึกษาสภาพที่คงอยู่ คือการสำรวจสถานะภาพสื่อพื้นบ้าน บทบาทหน้าที่ที่มีต่อชุมชน รูปแบบและเนื้อหาที่มีอยู่ ระดับที่สอง เป็นการแสวงหาแนวทางเพื่อการพัฒนาจากสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่สภาพที่พึงปรารถนา คือการรื้อฟื้น/ฟื้นฟู สื่อพื้นบ้านให้กลับมาทำหน้าที่พัฒนา/รับใช้ชุมชนใหม่

3. บทบาทของแนวคิดและทฤษฎี ผู้ศึกษาใช้ประโยชน์จากแนวคิด/ทฤษฎีมาช่วยใน

กระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การตั้งปัญหานำการวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์ การสร้างกรอบความคิด /นิยามปฏิบัติการ การสร้างเครื่องมือจนกระทั่งการอภิปรายผล นอกจากแนวคิด ทฤษฎีจะมีประโยชน์อย่างมากต่อผู้ศึกษาแล้ว ที่ปรึกษา/อาจารย์ผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด "การสื่อสารเพื่อชุมชน" จะเป็นที่ปรึกษาที่ช่วยเสริมแนวคิดให้เข้มข้นเพื่อพัฒนาผู้ศึกษาอย่างต่อเนื่อง

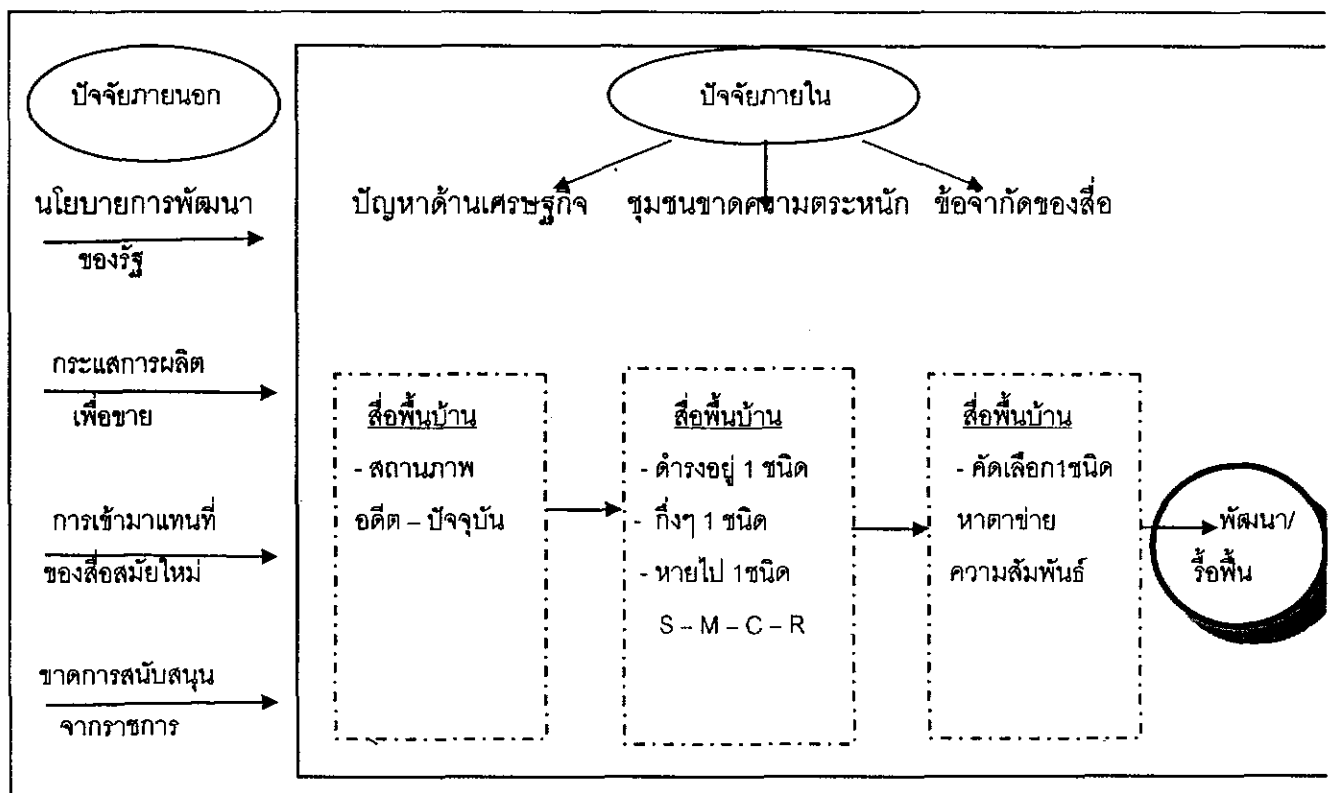
4. วิธีการใช้แนวคิด/ทฤษฎี ในการวิจัยครั้งนี้มีลักษณะย้อนกลับไป-กลับมาอยู่ตลอดเวลา เช่นในระยะแรกของการดำเนินงานนักวิจัยผู้ศึกษาใช้ทฤษฎีหลักเช่น ทฤษฎีหน้าที่นิยม และทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นต้น เมื่องานโครงการดำเนินไปได้ระยะหนึ่งผู้ศึกษาเริ่มพบปรากฏการณ์ใหม่ที่คาดไม่ถึงว่าจะเกิด(ไม่เคยคิดว่าจะเกิด) เช่น ในวันเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมทั้งหมดต้องเป็นเครือญาติกันและพบว่าผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ด้วย ซึ่งก่อนหน้านี้ผู้สูงอายุคนนี้เคยมีลูกสาวไปทำงานที่กรุงเทพฯ ต่อมาลูกสาวติดเชื้อเอดส์และเสียชีวิตทั้งสามีและภรรยา คงเหลือหลานสาวอายุ 5 ขวบไว้ให้ยายดูแล ช่วงนั้นชาวบ้านรังเกียจยายหลาน ปล่อยให้ตามลำพัง ญาติพี่น้องไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่เมื่อถึงวันเลี้ยงผีปู่ย่ายายคนดังกล่าว(ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์) สามารถเข้าร่วมในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับญาติคนอื่นๆได้อย่างปกติ และสมาชิกในกลุ่มได้มีการพูดคุยกันเพื่อหาแนวทางการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจึงได้ศึกษานาแนวคิด/ทฤษฎีมาอธิบาย โดยได้รับการชี้แนะเบื้องต้นจากอาจารย์ผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุด "การสื่อสารเพื่อชุมชน" ซึ่งได้ใช้แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศณะของ Habermas มาอธิบายปรากฏการณ์จากนั้น ผู้ศึกษาจึงนำทฤษฎีดังกล่าวไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อีกครั้ง นอกจากนี้แล้วในกระบวนการทำพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่านั้นผู้ศึกษาพบว่าบางกลุ่มฯใช้กระดาษที่โครงการพิมพ์แจกกลุ่มผีปู่ย่าซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ของผีปู่ย่า แก้วผี(ผู้สืบทอดผีปู่ย่า)นำกระดาษดังกล่าวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ด้วย หรือบางกลุ่มฯใช้วิธีการเขียนหน้าที่ของผีปู่ย่าและเขียนชื่อสมาชิกในกลุ่มผีของตนเองแล้วนำกระดาษดังกล่าวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องเซ่นไหว้ด้วย เมื่อเสร็จพิธีได้มีการนำกระดาษแผ่นดังกล่าวมาอ่านต่อหน้าสมาชิกที่มาร่วมในพิธี ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาไม่ได้คิดมาก่อนว่าจะเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้ ดังนั้นผู้ศึกษาจำเป็นต้องไปค้นหาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและได้ทฤษฎีทางโลก-ทางธรรม(Secular v.s Sacred) เพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์จากนั้นจึงนำทฤษฎีดังกล่าวไปเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่อีกครั้ง เป็นต้น

5. การใช้เครื่องมือหลายประเภท เนื่องจากโครงการนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำในประเด็นเรื่องสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อจึงมีความซับซ้อนและละเอียดอ่อนมาก ดังนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่หลากหลายเช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ,การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย, การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน, การจัดเวทีระดับตำบล, การ

วิเคราะห์สื่อพื้นบ้านส่วนที่"มองเห็น"และส่วนที่"มองไม่เห็น"(ต้นไม้มองเห็นคุณค่า)และการวิเคราะห์องค์ประกอบของสื่อพื้นบ้าน เป็นต้น เพื่อใช้สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้และใช้สำหรับการทำกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้านด้วยโดยเฉพาะในประเด็นเรื่อง"รูปแบบ" และ "คุณค่า" ของสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือแต่ละชนิดมีเป้าหมายเฉพาะที่แตกต่างกัน

กระบวนการคิดและสร้างเครื่องมือเพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ผู้ศึกษาต้องกลับไปทำความเข้าใจอย่างละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางดัดแปลงเป็นเครื่องมือต่างๆ และเมื่อได้เครื่องมือแล้วมีการนำไปใช้เมื่อใช้แล้วต้องมาทบทวนว่าเครื่องมือดังกล่าวใช้ได้ดีแค่ไหน มีจุดด้อยอะไรบ้าง และเครื่องมือดังกล่าวต้องปรับเปลี่ยนอะไร/อย่างไร สำหรับการใช้ในครั้งต่อไป เป็นต้น

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ในงานวิจัยเรื่อง"แนวทางการเสริมสร้างและพัฒนาบทบาทของสื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน" ผู้ศึกษาได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดำเนินงานวิจัย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาท

หน้าที่ของสื่อพื้นบ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน เนื้อหาและความหมายของตัวสื่อ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)

2.2 กลุ่มทฤษฎีที่เอามาวิเคราะห์พิธีกรรมและเวทีต่างๆ คือทฤษฎีสัญญะวิทยา แนวคิดการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะ : ทศณะของ Habermas และแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทางโลก-ทางธรรม(Secular v.s Sacred)

2.3 กลุ่มทฤษฎีที่ใช้เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 คือเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาในการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านสำหรับสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ใช้ทฤษฎีกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction)

การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อการสร้าง/หนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชน

- ถ้าถามว่างานนี้รื้อแล้วทำไมจึงฟื้นได้ ?
- คำตอบคือ
 - ❖ การทำงานต้องเน้นที่ “กระบวนการ”
 - ❖ ต้องใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม”
 - ❖ ในการรื้อต้อง “ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น”

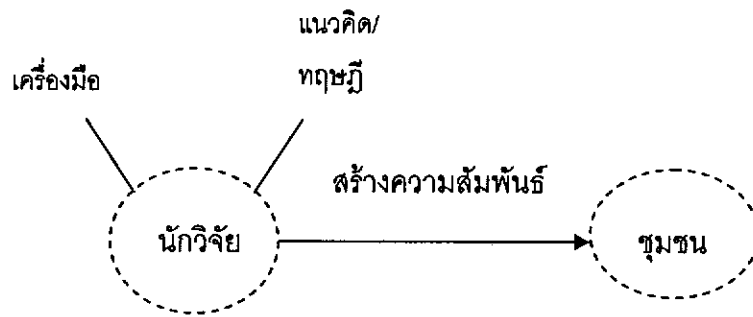
จากคำตอบดังกล่าวสามารถสรุปเป็นขั้นตอนการดำเนินงานได้ดังนี้

- ขั้นที่ 1. การเตรียมนักวิจัย : แนวคิด/ทฤษฎีเป็นพื้นฐานสำคัญของคนทำงาน
- ขั้นที่ 2. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน : การทำงานเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม
- ขั้นที่ 3. การรวบรวมข้อมูล : การสร้างความมั่นใจให้กลุ่มเป้าหมาย
- ขั้นที่ 4. การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้าน : สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม
- ขั้นที่ 5. การติดตามและประเมินผล
- ขั้นที่ 6. การขยายผล

แต่ละขั้นตอนมีกิจกรรมและมีรายละเอียดมาก ผู้ศึกษาสรุปเป็น 4 ช่วงดังนี้

- ช่วงที่ 1 การเตรียมนักวิจัยและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน
- ช่วงที่ 2 การสร้างความมั่นใจ : การให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ แนวคิดหลัก 3 แนวคิด
- ช่วงที่ 3 ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น : การผลิตซ้ำเพื่อรื้อฟื้น / สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า
- ช่วงที่ 4 การดำเนินกิจกรรมและการขยายผล

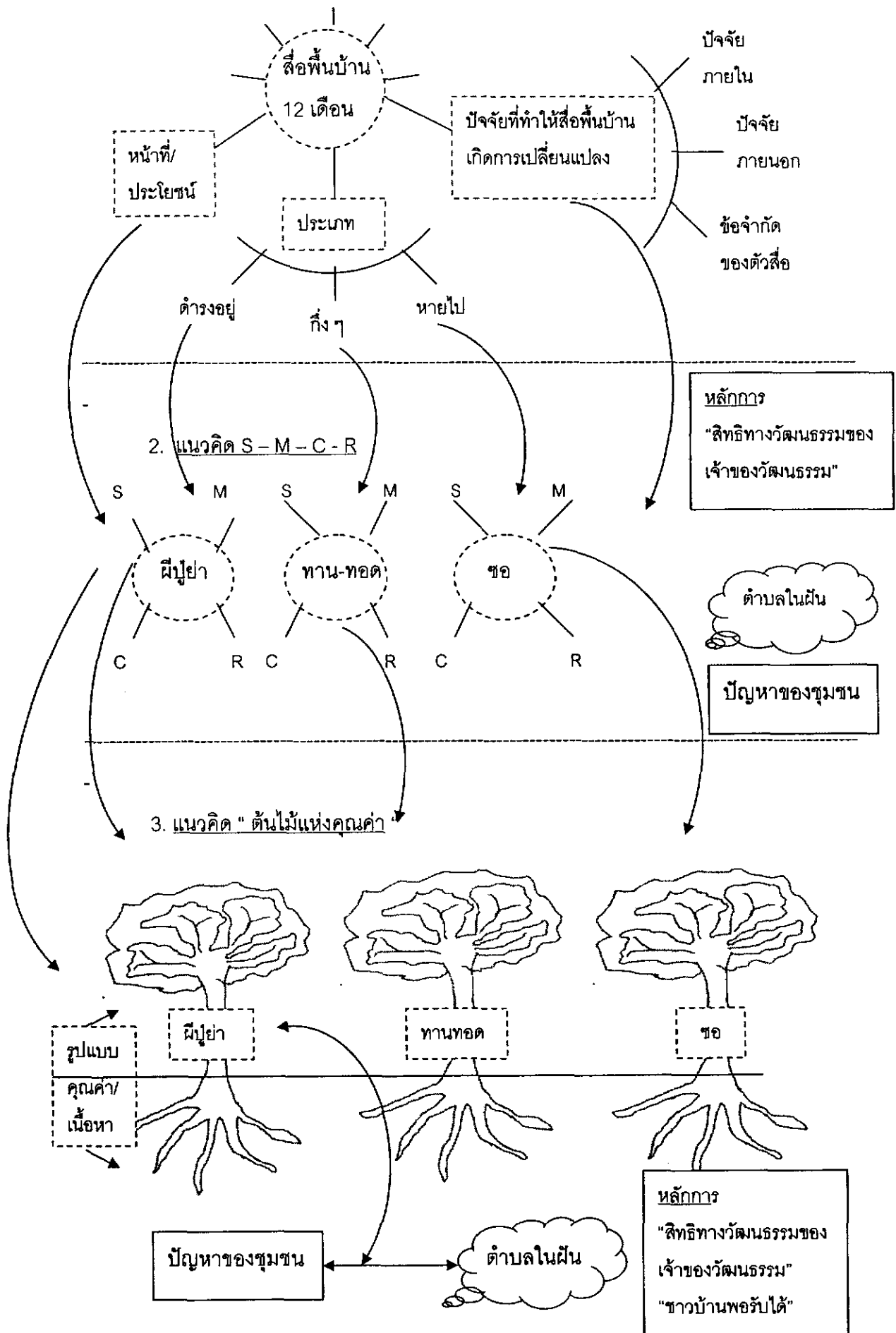
ช่วงที่ 1 การเตรียมนักวิจัยและการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

งานครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำงานในประเด็นวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเพราะวัฒนธรรมเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับมนุษย์ , มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นคณะผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีแนวคิด ทฤษฎีและเครื่องมือที่สอดคล้องและเหมาะสมกับประเด็นที่ทำการศึกษา เพื่อให้สามารถที่จะทำงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์

ช่วงที่ 2 การสร้างความมั่นใจ : การให้ความรู้ สร้างความเข้าใจ แนวคิดหลัก 3 แนวคิด

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน

1. แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน โดยการระดมความรู้จากเวทีหมู่บ้าน(ระดับกว้าง) และใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อเป็นการกระตุ้นและปูเส้นทางให้ชาวบ้าน คำถามหลักเช่น

- ในรอบ1ปีที่ผ่านมา ในหมู่บ้านมีการทำประเพณีพิธีกรรมอะไรบ้างรวมทั้งการเล่นด้วย (คำถามนี้เป็นการให้ความรู้และการสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน)
- ประเพณีพิธีกรรมและการเล่นเหล่านี้ทำเพื่ออะไร (คำถามนี้เป็นการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ/วิคิดเรื่องบทบาทหน้าที่/ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้าน)
- ในอดีตที่ผ่านมา มีประเพณีพิธีกรรมและการเล่นอะไรบ้างที่เคยทำแต่ปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว (คำถามนี้เป็นการกระตุ้นและให้วิคิดเรื่องการดำรงอยู่ / กิ่งๆ และการสูญหายไปของสื่อพื้นบ้าน)

- คำถามดังกล่าวผู้ศึกษาจะถามทีละเดือนจนครบ12เดือน เมื่อชาวบ้านตอบคำถามผู้ศึกษาจะเขียนคำตอบลงบนกระดาษชาร์จที่ติดไว้ด้านหน้า และบอกชาวบ้านว่า “นี่คือสื่อพื้นบ้าน”

- ให้ชาวบ้านช่วยกันแบ่ง/จัดประเภทของสื่อพื้นบ้านเป็น 3 ประเภทคือสื่อพื้นบ้านที่ยังดำรงอยู่ประเภทกิ่งๆและที่สูญหายไปแล้ว (เพื่อให้วิคิดว่าสื่อพื้นบ้านมี เกิด – แก่ – เจ็บ – ตาย)

- ผู้ศึกษาดังคำถามว่า ทำไมมีสื่อพื้นบ้านประเภทบางปีทำและบางปีชาวบ้านไม่ทำ(กิ่งๆ) และทำไมมีสื่อพื้นบ้านบางประเภทที่ชาวบ้านเลิกทำเลย(ประเภทที่สูญหายไปแล้ว) ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง (คำถามนี้เพื่อให้ไตร่ตรองสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้สื่อพื้นบ้านเกิดการเปลี่ยนแปลง)

2. แนวคิด S – M – C – R

- ใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” โดยให้ชาวบ้านเลือกสื่อพื้นบ้านประเภทละ1ชนิด เพื่อเก็บข้อมูลเจาะลึกสำหรับทดลองวิจัยพื้นต่อไป (การใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” เพราะเชื่อว่าชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้ก่อร่างสร้างสรรค์และปรับใช้วัฒนธรรมของตนเองอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้าน “เจ้าของวัฒนธรรม” จึงเป็นผู้ที่รู้เรื่องวัฒนธรรมของตนเองมากกว่าคนอื่น ดังนั้นใครเป็นคนก่อก็จะต้องให้คนนั้นเป็นคนเลือก ในที่นี้สื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า ประเภทกิ่งๆชาวบ้านเลือก ทาน – ทอด และประเภทสื่อพื้นบ้านที่หายไปแล้วชาวบ้านเลือกคว่ำขอ

- สัมภาษณ์เจาะลึก ประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านทั้งสามชนิดเน้นประเด็น S – M – C – R (เวทีนี้เป็นการเตรียมตัวประชาชนบ้านทั้งในประเด็นเรื่องการสร้างความมั่นใจและเรื่องสื่อพื้นบ้านในระดับลึกคือ S-M-C-R) มีคำถามหลักเช่น

- ใครเป็นผู้ส่งสาร ทำไม

- เนื้อหาสารมีความหมายอย่างไร ใช้อะไรเป็นสื่อ ทำอย่างไรและมีความหมายอย่างไร
- ทำพิธี / แสดงในวาระ โอกาส ไหน เมื่อไหร่ ทำไมใช้ช่วงดังกล่าว
- ผู้รับสารเป็นใคร

○ จัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย และแกนนำเวทีระดับตำบล เพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจเพิ่มขึ้นให้กับปราชญ์ชาวบ้านและเป็นการถ่ายโอนความรู้จากผู้รู้ ซึ่งเป็นความรู้ “ส่วนตัว” สู่มุมมองและกลายเป็นความรู้ “ส่วนรวม”

3. แนวคิด “ ต้นไม้แห่งคุณค่า ”

○ ผู้ศึกษาใช้กลยุทธ์การสื่อสารแบบ “อุปมาอุปมัย” ในสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยนั่นคือใช้ต้นไม้เป็นสื่อ แล้วตั้งคำถามว่าต้นไม้มีองค์ประกอบอะไรบ้าง จากนั้นใช้เกณฑ์เรื่อง “ส่วนที่มองเห็น” (รูปแบบ) และ “ส่วนที่มองไม่เห็น” (คุณค่า/เนื้อหา) ไปเปรียบเทียบกับต้นไม้

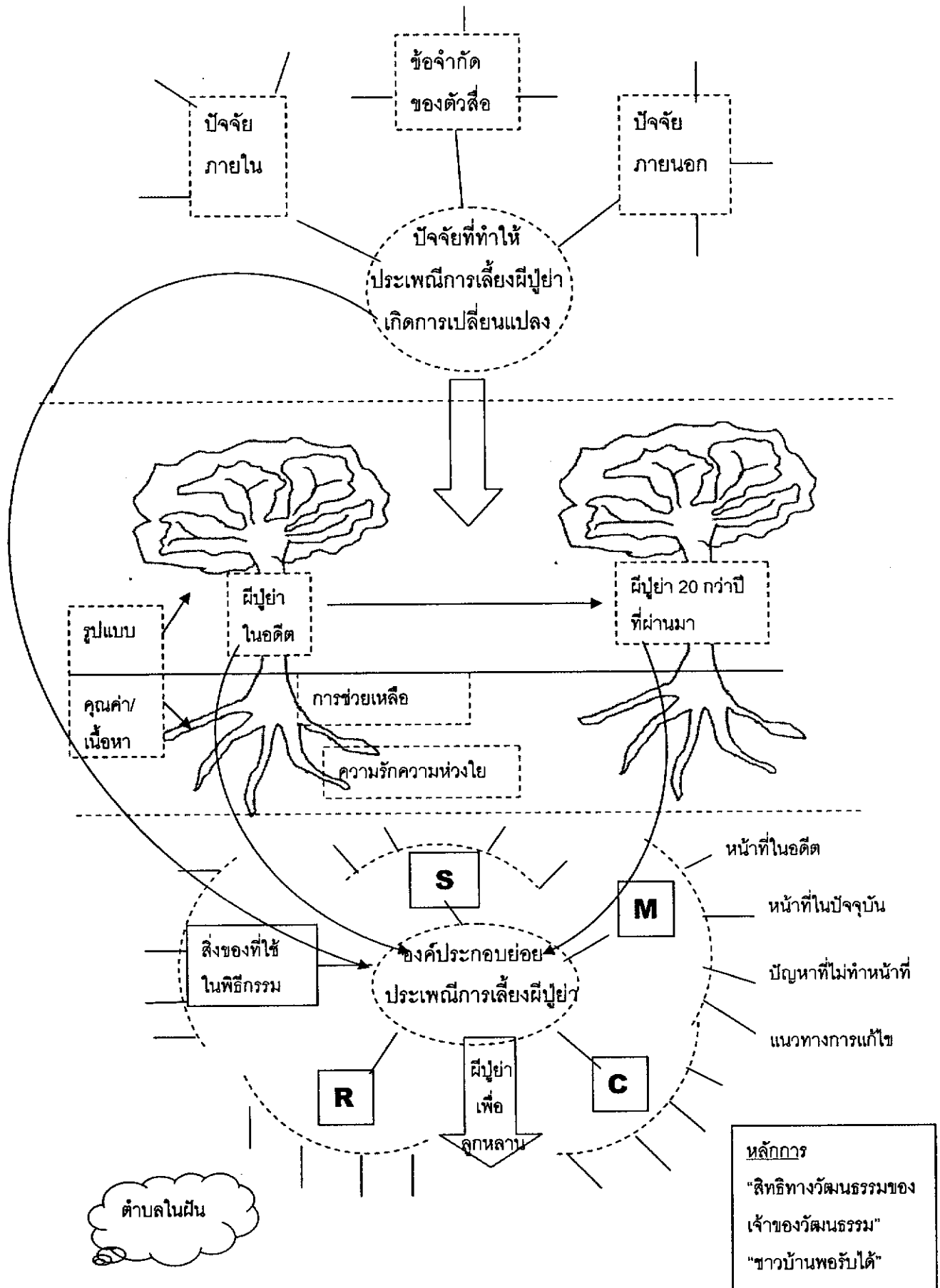
○ เปรียบเทียบสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด(ผีป่วน , ทาน-ทอดและขอ)กับต้นไม้ โดยเอา S – M – C – R มาจัดระบบ เช่นในประเพณีการเลี้ยงผีป่วน มีส่วนที่“มองเห็น” (รูปแบบ) คล้ายเป็นกิ่ง / ก้าน / ใบ / ดอก ของต้นไม้ คือ มีแกวผี , สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกัน , นำของเช่นไห้วเช่นไก่มาร่วมในพิธี , สมาชิกช่วยกันทำยาจันไก่ , ทำพิธีเช่นไหว้ผีป่วน , มีวงสนทนาต่างๆ และกินอาหารร่วมกัน เป็นต้น สำหรับส่วนที่ “มองไม่เห็น” (คุณค่า) นั้นคล้ายกับส่วนที่อยู่ใต้ดินหรือเป็นรากของต้นไม้ เป็นส่วนที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ถ้าต้องการเห็นจะต้องใช้วิธีการขุดลงไปในดิน ซึ่งถ้าเป็นสื่อพื้นบ้านแล้วส่วนนี้จะต้องได้รับการวิเคราะห์

○ กระบวนการ การให้แนวคิด“ต้นไม้แห่งคุณค่า”นี้เป็นการให้วิธีคิดการวิเคราะห์วัฒนธรรมแบบครบเครื่อง คือทั้งส่วนที่เป็น“รูปแบบ” และส่วนที่เป็น “คุณค่า” เนื่องจากวิธีคิดของคนที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วมักจะมีแต่เฉพาะ “ส่วนที่มองเห็น” (รูปแบบ) เท่านั้น ส่วนที่ขาดหายไปคือส่วนที่เป็น“คุณค่า” ซึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็น

○ ชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และภาพตำบลในฝัน (อนาคต) จากนั้นเชื่อมโยงว่าสื่อพื้นบ้านแต่ละชนิด (ผีป่วน , ทาน-ทอดและขอ) จะสามารถแก้ปัญหาของชุมชนและจะสามารถนำพาชาวบ้านไปสู่ตำบลในฝันได้อย่างไร

○ ใช้หลักการ “สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม” คือให้ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใด ที่จะทำการทดลองรื้อฟื้นเพื่อแก้ไขปัญหของชุมชนและไปสู่ตำบลในฝันต่อไป ในที่นี้ชาวบ้านเลือก ประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น เพราะอยู่ในหลักการที่ชาวบ้านคิดว่าจะสามารถรับได้ เช่น ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก และทุกครอบครัวมีผีป่วนของตนเองอยู่แล้ว

ช่วงที่ 3 ครอบครองเรื่องรื้อฟื้น : การผลิตซ้ำเพื่อรื้อฟื้น / สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

จากช่วงที่ 2 ซึ่งเป็นการให้หลักการต่างๆแก่ชาวบ้านเพื่อเป็นการให้ความรู้สร้างความเข้าใจและสร้างความมั่นใจแก่ชาวบ้านแล้วให้ชาวบ้านซึ่งเป็น "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใดเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้นซึ่งในที่นี้ชาวบ้านเลือก "ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า"

ในการรื้อฟื้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อการผลิตซ้ำนั้น มีคำถามว่าจะทำอย่างไรให้ "ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น" นั่นคือต้องรื้อทั้งส่วนที่เป็น "รูปแบบ" และส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา" ด้วย นอกจากนี้แล้วได้มีการศึกษาปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง คำถามต่อมาคือจะนำผลการศึกษาที่เป็นปัจจัยดังกล่าวไปให้ชาวบ้านเพื่อใช้เป็นโอกาสในการแก้ไขปัญหาดูด้วยได้อย่างไร และในการรื้อฟื้นนั้นต้อง เพื่อคนในชุมชน โดยคนในชุมชนและเป็นของชุมชน

○ ผู้ศึกษานำเสนอข้อมูลผลการศึกษา "รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น" และ "คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นแบบอุปมาอุปไมยกับต้นไม้ โดยแบ่งเป็นสองส่วน

- ส่วนที่หนึ่งเป็นการนำเสนอ"รูปแบบ" และ"คุณค่า" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตคือประมาณ 50-60 ปีที่ผ่านมา
- ส่วนที่สองเป็นการนำเสนอ"รูปแบบ" และ"คุณค่า" ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในอดีตคือประมาณ 20ปีที่ผ่านมา

กระบวนการเช่นนี้เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้คิดทบทวน ไตร่ตรองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า และต้องการชี้ชัดให้เห็นว่าประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ชาวบ้านทำกันทุกปีนั้นมีการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง โดยการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนเฉพาะส่วนที่เป็น "รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น" เท่านั้น สำหรับส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น" นั้นไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนแต่เกิดการสูญหายไปเลย ฉะนั้นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่ทำกันทุกปีนั้นจึงเป็นการ "ทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

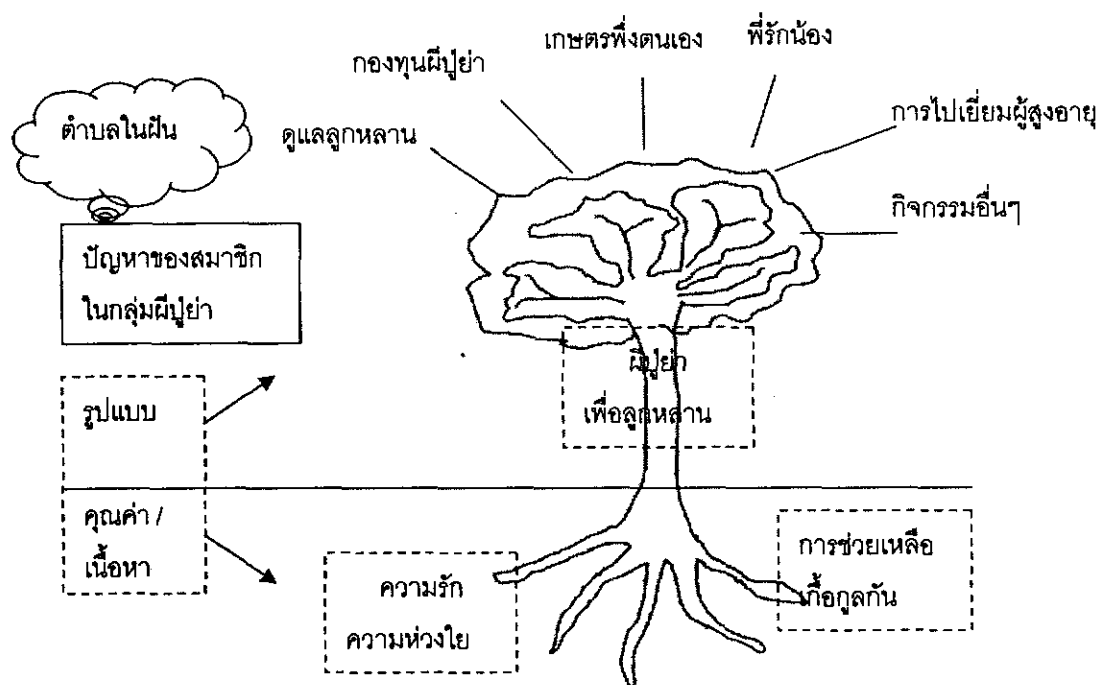
○ ผู้ศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในและข้อจำกัดของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า

○ เพื่อให้ครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้นต้องศึกษาองค์ประกอบย่อยที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า เช่น S-M-C-R และสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น โดยเชื่อมโยงกับ "รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น" และ "คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น" ของผีปู่ย่าในอดีตและในช่วง20กว่าปีที่ผ่านมา เพื่อเปรียบเทียบเรื่องบทบาทหน้าที่ เนื้อหาและความหมาย นอกจากนี้แล้วต้องเชื่อมโยงกับปัจจัยที่ทำให้ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อวิเคราะห์เรื่องปัญหาที่ไม่ทำหน้าที่และแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นต้องดูที่ปัจจัยดังกล่าวและดูที่เป้าหมายคือตำบลในฝันด้วย

กระบวนการเช่นนี้ เป็นการใช้หลักการ "สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม" โดยชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับองค์ประกอบย่อยของประเพณี

การเลี้ยงผีป่วนว่าทำไมไม่ทำหน้าที และตัดสินใจหาแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยตั้งบนพื้นฐานที่ชาวบ้านสามารถที่จะทำได้ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของชาวบ้าน

ช่วงที่ 4 การดำเนินกิจกรรมและการขยายผล

เมื่อแกนนำกลุ่มผีป่วนผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในช่วงที่ 3 ครบเครื่องเรื่องหรือพื้น : การผลิตซ้ำเพื่อหรือพื้น / สืบทอดประเพณีการเลี้ยงผีป่วน มาแล้ว แกนนำกลุ่มผีป่วนแต่ละกลุ่มนำข้อมูลความรู้เรื่อง "รูปแบบ/ส่วนที่มองเห็น" "คุณค่า/เนื้อหา/ส่วนที่มองไม่เห็น" และองค์ประกอบย่อยของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน ไปจัดเวทีพูดคุยกับสมาชิกในกลุ่มของตนเองเพื่อ

- ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกในกลุ่ม
- เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา
- ร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญห
 - เชื่อมโยงกับตำบลในฝันซึ่งเป็นเป้าหมาย
 - เชื่อมโยงกับส่วนที่เป็น "คุณค่า/เนื้อหา" ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน
 - เชื่อมโยงกับส่วนที่เป็นองค์ประกอบย่อย ของประเพณีการเลี้ยงผีป่วน
 - วางแผนดำเนินกิจกรรม ส่วนที่เป็น "รูปแบบ"
 - ✓ ทำอะไร (กิจกรรม)
 - ✓ ทำเพื่ออะไร (วัตถุประสงค์)
 - ✓ ทำอย่างไร (วิธีการ)
 - ✓ ใครเป็นคนทำ (ผู้ดำเนินกิจกรรม)
 - ✓ ทำกับใคร (กลุ่มเป้าหมาย)

ผีป๋าย : วัฒนธรรมแห่งชีวิตของคนล้านนา

"ล้านนา" หมายถึง 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน อันประกอบด้วยจังหวัดลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และแม่ฮ่องสอน

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

การนับถือผีของ "คนล้านนา" เข้าใจว่ามีการนับถือมานานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่นๆและชนชาติอื่น และความเชื่อเรื่องผีต่าง เวทมนต์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติมีอิทธิพลต่อวิถีทางการดำเนินชีวิตของชาวนาในภาคเหนือ ไม่น้อยไปกว่าอิทธิพลของพุทธศาสนา (นฤจร อิทธิจิระจรัส, 2523:152)

คติความเชื่อเรื่องการนับถือผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ และมีได้เป็นลักษณะเฉพาะของชาวล้านนา เพราะชาวเขาและชาวไทยกลุ่มอื่นๆก็นับถือผีเช่นกัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทลื้อ ไทยวน และไทดำ ฯลฯ ต่างก็นับถือผีกันทั้งสิ้น เพียงแต่ว่ากลุ่มชนแต่ละแห่งอาจจะมีการปรับปรุเงื้อหาและรายละเอียดให้ผันแปรแตกต่างกันออกไป ตามสภาพถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม สำหรับชาวล้านนาเชื่อว่า "ผี" เป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ (อาพันธ์ กาญจนพันธุ์, 2535:60)

ความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ มีความผูกพันโยงใยอยู่กับธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน และประสบการณ์จากธรรมชาตินี้ ทำให้มนุษย์ได้บทเรียนที่ว่า ชีวิตกับธรรมชาติเป็นของคู่กัน และจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์ก็เป็นเพียงชีวิตหนึ่งที่ได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังนั้นการกระทำของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวล้านนา ได้มองเห็นว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ มีชีวิตและวิญญาณ สามารถบันดาลให้เกิดสิ่งร้ายหรือสิ่งดีต่อมนุษย์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติของมนุษย์จึงควรจะมีการอ่อนน้อมถ่อมตน และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีพิธีกรรมการเคารพบูชาวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่น เจ้าที่ , เจ้าป่า , เจ้าเขา หรือเจ้าแห่งขุนน้ำ

การนับถือผีอีกลักษณะหนึ่ง ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของผู้คนในสังคมซึ่งถือเป็นลักษณะอันสำคัญของชุมชน ระบบเครือญาติชาวล้านนา เพราะระบบของการนับถือผีในสายนี้มีได้เป็นเพียงกิจกรรมตามจารีต เพื่อต่อกัยำอุดมการณ์ หรือเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่หากเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่พัฒนาการขึ้นมาอย่างหลากหลายและซับซ้อน ทั้งนี้ก็เพื่อจัดระเบียบหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ โดยสะท้อนหลักการร่วมกันที่ว่า เพื่อความอยู่รอดของสภาพแวดล้อมและผู้คนในสังคม

การกำหนดบทบาทของผีประเภทต่างๆ ขึ้นมา เป็นการสะท้อนภูมิปัญญาในเรื่องการจัดการทางสังคมของชาวล้านนา ระเบียบหรือข้อห้ามที่เกิดขึ้นจากการนับถือผีนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่คอยดูแล และควบคุมเป็นกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมในสังคมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะส่งผลหรือแสดงออกในรูปของพลังอำนาจที่กระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือสังคม

2. ผีปู่ย่า : ความหมายและคุณค่า

“ผีปู่ย่า” มีความหมายว่าอย่างไร เมื่อกล่าวถึงระบบครอบครัวและเครือญาติของคนในเขตล้านนา เรื่องผีปู่ย่าเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนล้านนามานานแล้ว จึงมีนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาค้นคว้าให้นิยามและความหมายของผีปู่ย่าที่สอดคล้องกัน และที่คล้ายๆกันซึ่งมีความหลากหลายมากเช่นกล่าวว่า ผีปู่ย่า “คือวิญญาณกลุ่มเครือญาติอาวุโส และมีความสำคัญในโครงสร้างของครอบครัว นั่นคือ ผีปู่ย่าเป็นความเชื่อเรื่องผีที่สืบทอดผ่านทางผู้หญิง มีหน้าที่เป็นเหมือนกับสถาบันในการควบคุมทางสังคมของชุมชน เป็นความเชื่อในอำนาจของบรรพบุรุษแสดงถึงการเคารพในอำนาจของเครือญาติผู้อาวุโส”

ผีปู่ย่าในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีหมายถึงผีประจำตระกูลหรือผีบรรพบุรุษที่สืบทอดทางฝ่ายผู้หญิง ซึ่งเป็นผีของปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล่วงลับไปแล้ว จนจำไม่ได้ว่าเมื่อไหร่ ไม่มีตัวตน อยู่ที่คนพูดว่าจะมีวัตถุประสงค์อย่างไร ดังคำพูดของแม่เกี้ยงคำที่ว่า

“น้ำไหลโดยหนทาง ผีสาธิตโดยกำปาก”

เป็นคำเปรียบเทียบกับว่า “น้ำจะไหลตามแนวของร่องน้ำซึ่งมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ” ส่วนผีสาธิตโดยกำปากนั้นคือ “เมื่อมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีเกิดขึ้น ต้องมีคนไปทักมีคนไปเตือน เปรียบเสมือนผีเป็นคนเห็นผีเป็นคนบอก (ผีไม่มีแต่อยู่ที่คนไปช่วยเตือน/ช่วยสอนไม่ให้ทำในสิ่งไม่ดี) ซึ่งก็คือเป็นการเตือนของคนเฒ่าคนแก่ และก็ทำให้ลูกหลานนั้นเชื่อถือ”

2.1 ความเชื่อและบทบาทหน้าที่ทางสังคมของผีปู่ย่า

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การสืบทอดผีปู่ย่าจะผ่านทางผู้หญิง ส่วนมากเป็นลูกผู้หญิงที่อาศัยอยู่กับแม่ที่บ้านเก่าผี ถ้าลูกสาวที่อยู่บ้านเก่าผีไม่รับสืบทอดเป็นบ้านเก่าผีต่อ สมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันใครจะเป็นผู้รับไปก็ได้ แต่จะต้องบอกผีก่อนในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีว่าจะขอย้ายตุบหรือหิ้งผีไปไว้บ้านคนนั้นคนนี้ ถ้าผีปู่ย่าไม่ยอมให้ย้าย ก็จะมาเข้าฝันคนที่ทำพิธี หรือคนเฒ่าคนแก่หรือมาทำให้คนในผีเดียวกันไม่สบาย ถ้าไม่มีเหตุการณ์อะไรก็จะย้ายได้ ดังนั้นตุบผีหรือหิ้งผีปู่ย่าจะตั้งอยู่ที่บ้านของผู้สืบทอดเรียกว่า “บ้านเก่าผี” สมาชิกที่มาร่วมในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าต้องเป็นผีเดียวกันนั้นคือทุกคนที่มาร่วมเป็นญาติพี่น้องกันโดยนับทางสายแม่

การนับถือผีปู่ย่าซึ่งสืบเชื้อสายมาทางฝ่ายมารดานี้มีความเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งกับการมีความสัมพันธ์ทางเพศและการแต่งงานของผู้หญิงในกลุ่มตระกูล สมัยดั้งเดิมเชื่อกันว่าถ้าหากผู้หญิงนั่งบนกระดานหรือเสื่อผืนเดียวกัน ถูกล่วงเกิน ถูกสัมผัสเนื้อตัว หรือมีเพศสัมพันธ์กับ

ผู้ชายที่อยู่นอกกลุ่มตระกูล ก็จะทำให้ผีที่อยู่ในตัวผู้หญิงถูกละเมิด (Turton 1984 : 279 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมั่น ,2539:70) โดยทั่วไปผู้เป็นแม่มักจะอบรมสั่งสอนลูกผู้หญิงมาตั้งแต่อายุ ประมาณ 12 – 13 ปี หรือเมื่อเริ่มเข้าสู่วัยสาวว่าในตัวของแต่ละคนจะมีผีสิงสถิตอยู่ และเมื่อเริ่มสาว หญิงสาวก็จะถูกพร่ำสอนให้ตระหนักว่าการที่ผู้ชายซึ่งมิได้นับถือผีเดียวกันถูกเนื้อต้องตัวหรือ ล่วงเกินจะทำให้ “ผิดผี” และอาจเป็นสาเหตุให้คนในครอบครัวหรือสมาชิกของกลุ่มผีปวย่าเดียวกันเจ็บป่วยได้ (Tanabe 1988 : 7 , 24 อ้างใน จิราลักษณ์ จงสถิตมั่น ,2539:70) การผิดผี ในลักษณะนี้หรือลักษณะอื่นๆ จึงต้องมีการขอขมาต่อผีปวย่า

2.2 การผิดผี

ในอดีตการแฉ่งสาวและการนั่งอุปัชฌายสาวในเวลากลางคืนนั้น จะไม่มีการล่วงเกินอะไรกันเลย จนกว่าจะได้รับปากฝากรักกันแล้ว เรียกว่าเป็น “ตัวพ่อตัวแม่” กัน(คู่รัก) ตามสำนวนของชาวเหนือ จึงจะล่วงเกินกันในงานองที่เรียกว่า “ผิดผี” การ “ผิดผี” ไม่ใช่ว่าจู่ๆเห็นผู้หญิงสวยๆ ก็เข้าไปนั่งคุยสักครู่หนึ่งก็ตรงเข้า “ผิดผี” เลยโดยไม่ได้มีการยินยอมพร้อมใจกันแล้ว คนล้านนาถือว่าเป็นการดูถูกกันมาก และจะไม่มีการอภัยให้เลยอย่างเด็ดขาด มีหนายังอาจจะได้รับการตอบแทนสั่งสอนอย่างรุนแรง ต้องตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีข่มขืนอนาจาร และยังคงต้องเสียค่าผีให้แก่เขาตามแต่เขาจะเรียกร้อง ซึ่งกฎหมายจะต้องอนุโลมตามประเพณีนี้อีกด้วย

การผิดผีจะทำได้ต่อเมื่อฝ่ายหญิงมีความเต็มใจมิใช่ทำการข่มขืนใจ และการผิดผีไม่ได้หมายถึงการได้เสียซึ่งกันและกันแต่อย่างเดียว แม้แต่การถูกต้องเพียงแตะเนื้อต้องตัว จับมือถือแขนหรือการลวงล้าในเขตที่เขาหวงห้ามสำหรับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ก็นับว่าเป็นการผิดผี การลวงล้าเข้าไปในเขตหวงห้ามก็คือ การลวงล้าเข้าไปในเขตห้องนอนของเขาซึ่งมี “ข่มประตู่” กันไว้ที่ประตู เมื่อผู้ชายลวงล้าเข้าไป จะถือว่าเป็นการผิดผี ทั้งๆที่ไม่ได้แตะเนื้อต้องตัวหญิงสาวเลยต้องเสียผีตามประเพณี และก็ไม่ใช่ว่าเสียผีแล้วผู้ชายจะได้หญิงสาวมาเป็นภรรยา เพราะการผิดผีไม่ได้หมายถึงการแต่งงานหากว่าฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมด้วย ซึ่งที่ว่าเป็นอำนาจของผู้หญิง

2.3 ประเภทของการเสียผี/ใส่ผี

การผิดผีมีอยู่ 2 วิธี คือ(1)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว (ได้รับการยินยอมจากหญิงสาวแล้ว) และหญิงสาวก็ยินดีสละหวิวจนท้ายเป็นคู่ชีวิตด้วย การผิดผีแบบนี้ เมื่อไปเสียผี หรือ ใส่ผีเรียกว่า “ใส่เอา” และ(2)เมื่อผู้ชายไปผิดผีแล้ว หญิงสาวไม่พอใจในการที่จะเป็นคู่ครองร่วมชีวิตด้วย ซึ่งฝ่ายชายก็ต้องเสียผีเหมือนกันแต่เสียเพียงครั้งเดียว วิธีนี้เรียกว่า “ใส่ป่าเอา”

ในทัศนะของชาวบ้านเกี่ยวกับการเสียผี/ใส่ผีแบบ “ใส่ป่าเอา” นั้น ชาวบ้านบอกว่าเป็นวิธีการที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องเงินจากฝ่ายชายให้มากเพื่อให้ฝ่ายชายอับอาย เสียหน้ากับชาวบ้านเพราะตนเองทำไม่ดี เป็นการประจานคนไม่ดีให้สังคมรับรู้

การเสียผี/ใส่ผี คือการบอกกล่าวให้ผีปวย่าได้รับรู้ นับว่าเป็นการแสดงสัมมาคารวะและแสดงความกตัญญูแก่ผู้ที่ต่อบรรพบุรุษ

ในประเด็นเรื่องการผิดผี และการอบรมสั่งสอนลูกสาวนั้นในพื้นที่พบว่า ผู้ที่มีบทบาทหลักคือปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อแม่จะสอนลูก โดยเฉพาะในวันที่มีการเลี้ยงผีปู่ย่าเมื่อเสร็จพิธีแต่ละครอบครัวได้อาหาร (ยำจิ้นโก) จากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู่ ย่า ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอนลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมื้อนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า (ยำจิ้นโกถือว่าเป็นอาหารศักดิ์สิทธิ์เพราะได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว) และจะเชื่อมโยงต่อว่าผีปู่ย่าคือใคร ผีปู่ย่าดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดผีถ้าทำผิดผีแล้วจะถูกผีปู่ย่าลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วย ลูกผู้หญิงต้องรักษาวลสงวนตัว เป็นต้น

“ป๊อแม่เป็นฮักลูก พอได้ยำจิ้นโกมาเป็นกะเก็บไว้หื้อลูก พอลูกกลับมาป๊อแม่เตรียมอาหารกะมียำจิ้นโก ตอนนีป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นว่า ยำจิ้นโกนี้ได้มาจากเลี้ยงผีปู่ย่าที่บ้านยายนั้นยายนี้กะว่าไป ปีไหนเป็นเลี้ยงเตื่อ ละฮ่อนมันกะอาจจะถามป๊อแม่ต่อ แล้วป๊อแม่กะจะสอนลูกเช่นการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นบ่หื้อผิดผียังกัน คนนี้ฮู้จักกะจะอธิบายนักบางคนกะจะบอกสอนลูกผีปู่ย่าเป็นจ่วยปกปักฮักสา ตัวเป็นลูกแม่หญิงห้ามให้ป๊อจายถูกเนื้อต้องตัว เดี่ยวมันจะผิดผี เจนกันป๊อจายกะห้ามไปยะแม่หญิง อย่าไปยะหยังผิดผีเดี่ย ผีปู่ย่าเป็นจะลงโทษ ผีปู่ย่าเป็นแเฮงเป็นตึงฮู้ว่าลูกหลานไปยะหยังผิด”

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งนก

ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

2.4 บทบาทหน้าที่ของผีปู่ย่า : ทัศนะของชุมชน

- ชาวบ้านในพื้นที่เชื่อว่า “ผีปู่ย่า” เป็นวิญญาณของผีบรรพบุรุษจะยังสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึ่งทางใจ ในอดีตคนนับถือผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่มาก ในเมื่อปู่ย่าตายายเสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจึงสร้างหิ้งผี/หอนผีหรือตุบผีไว้เป็นตัวแทน เมื่อตนประสบปัญหา ก็ไปกราบไหว้บอกกล่าวให้ช่วยเหลือ เป็นกฎหมายสำหรับป้องกันไม่ให้เด็กผู้หญิงถูกล่วงละเมิด นอกจากนี้ยังเป็นการรวมญาติให้ได้มาพบปะพูดคุย ชักถามสารทุกข์สุกดิบต่อกัน สนุกสนานและเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปเป้าหมายในอดีตของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในพื้นที่ตำบลวอแก้ว เพื่อ

- ให้ญาติพี่น้องเคารพต่อบุพการี เคารพต่อผู้อาวุโส ปู่ย่า ตายาย
- ให้ผู้อาวุโสมีบทบาทในการสั่งสอนลูกหลาน
- ควบคุม/ดูแลศักดิ์ศรีลูกผู้หญิง ห้ามล่วงละเมิด
- การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของกลุ่มเครือญาติ
- ด้านจิตใจ
- สนุกสนานรื่นเริงในหมู่ญาติพี่น้อง

พบว่าในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเน้นที่บทบาทต่อสังคมส่วนรวม ซึ่งหมายถึงสังคมในกลุ่มญาติพี่น้อง แต่ก็มีบทบาทหน้าที่ในระดับปัจเจกชนที่อยู่ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันด้วย

จากการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการเรียงลำดับความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าในอดีต แม้จะบอกว่าจะให้เรียงลำดับความสำคัญของหน้าที่ไหนสำคัญมาก หน้าที่ไหนสำคัญน้อย นั้น ไม่สามารถที่จะแยกลำดับได้อย่างชัดเจน เนื่องจากทุกหน้าที่จะสำคัญเท่าๆกันจนยากที่จะแยกแยะได้ แต่จะให้น้ำหนักไปในเรื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การดูแลลูกผู้หญิง เพราะในอดีตผู้หญิงไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาส่วนผู้ชายได้รับการศึกษาที่วัด และผู้หญิงจะต้องเป็นผู้ที่สืบทอดดูแลผีปู่ย่าต่อไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดูแลคุ้มครองลูกผู้หญิง แต่ในปัจจุบัน ความสำคัญของหน้าที่ผีปู่ย่าคือ เป็นที่พึ่งทางใจ ส่วนหน้าที่อื่นๆลดบทบาทลง ส่วนการดูแลลูกผู้หญิงหายไปไม่ได้ทำหน้าที่นี้

ในความเห็นของพ่อหนานยาย เมืองมูล และกำนันอินจันทร์ ทันวิสัย บอกว่าหน้าที่ของผีปู่ย่าในอดีต เป็นการช่วยเหลือกันเป็นหลัก ยังมีการดูแลลูกผู้หญิงและเป็นกฎหมายของเครือญาติ ไม่สามารถจะแยกลำดับได้ เพราะทุกหน้าที่สร้างคนให้เป็นคนดี แต่ในปัจจุบัน การเป็นที่พึ่งทางใจจะมีความสำคัญอันดับ 1 ส่วนหน้าที่อื่นๆ แทบจะไม่ได้ทำหน้าที่เลย และการทำหน้าที่ของผีปู่ย่าในปัจจุบันจะอยู่เฉพาะในกลุ่มวัยกลางคนและผู้สูงอายุที่นับถือผีปู่ย่าเท่านั้นซึ่งพบว่าจริงๆแล้วการนับถือผีปู่ย่าในกลุ่มคนเหล่านี้ ก็เริ่มลดลงมาก ส่วนคนรุ่นหลังไม่ได้เข้าร่วมพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่ากำนันเปรียบเทียบว่า “คล้ายกับมีตำราแต่ไม่ได้อ่าน” ถ้ารู้หนังสือรุ่นหลังก็จะเข้ามาเรียนรู้

“ผีปู่ย่านี้ ถ้านึกถึงอดีตแต่ ๆ ผมว่าตะกอนคือกฎหมายไม่ค่อยถึงในชนบท ที่มีผีปู่ย่าขึ้นมาเป็นกฎหมายของแต่ละกลุ่มแต่ละชุมชน เพื่อปกป้องดูแลลูกแม่หญิง ให้แม่หญิงรู้สึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรีและศักดิ์ศรีของตัวเองเท่า หื้อลูกหลานหรือว่าลูกเล่า ลูกแบ่งนี้เชื่อในตรงนี้ อย่าละเมิดสิทธิ หรือว่าไปล้าตีประเพณี อย่าไปทำในสิ่งต่ำต้อย บ่ามันจะผิดผี อันนี้คือเป็นเริ่มต้นหน้าที่ของผีปู่ย่าเป็นครั้งแรก แล้วพอบ่าเดี๋ยวนี้กฎหมายเข้ามาถึงก็ละเลยตรงนี้ คนก็รำเรียนขึ้นไปโดยบ่เหลียวหลังแลโลก ไปเชื่อตรงนั้นนัก บ่าค่อยเชื่อตรงนี้ “

นายอินจันทร์ ทันวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

3. การเลี้ยงผีปู่ย่า จะกระทำในโอกาสดังต่อไปนี้

3.1 การเลี้ยงในโอกาสต่างๆ

เช่น เนื่องในงานมงคล(การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่) ต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครอง มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผิดผี หรือเจ็บป่วย และได้บนบานเอาไว้ เมื่อหายจากเจ็บป่วยก็ทำพิธีแก้บน

ในกรณีนี้ไม่มีกำหนดตายตัวว่าจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีเมื่อไหร่ ขึ้นอยู่กับว่าสมาชิกในกลุ่มผีนั้นมียางมงคลเมื่อไหร่ หรือต้องการกำลังใจหรือมีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผีเมื่อไหร่ก็จะต้องมีการเลี้ยงหรือเสียผีเมื่อนั้นเช่น การแต่งงาน ฝ่ายชายต้องมีการเสียผีหรือสูมาผีสองครั้งคือ ครั้งหนึ่งเสียผีหรือสูมาผีเพื่อบอกให้ผีปู่ย่าได้รับรู้ ใช้ดอกไม้และเงินจำนวน12บาทและเสียผีหรือสูมาผีครั้งที่สองคือเกี่ยวกับสินสอดที่จะให้แก่พ่อแม่ฝ่ายหญิงแล้วแต่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเอง

การขึ้นบ้านใหม่หรือต้องการกำลังใจและ/หรือให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาและคุ้มครองเรียกว่าการไป “แจ้งหรือการไปบอกผีปู่ย่า” โดยเจ้าของงานจะนำดอกไม้ไปที่บ้านเก่าผีของตนเอง จากนั้นให้เก้านำดอกไม้ที่เตรียมมาไปบอกแก่ผีปู่ย่าด้วย ถ้าเก้านี้อยู่จะให้ผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกันและสามารถที่จะพูดหรือบอกกับผีปู่ย่าได้

กรณีที่มีคนในตระกูลผีเดียวกันทำผีผี เช่น(1)การละเมิดผู้หญิง พ่อแม่ทางฝ่ายผู้ชายต้องเอาดอกไม้และเงิน12บาทไปเสียผีเพื่อทำพิธีสูมา (ขอโทษ) ผีปู่ย่า (2)มีการทะเลาะวิวาทกัน ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันหรือต่างครอบครัวแต่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน

ในกรณีเมื่อมีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผีผี ปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นตามมาคือจะมีสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน(บางคน)จะมีอาการผิดปกติเช่นเป็นไข้ ผื่นต่างๆ หรือมีความรู้สึกว้าวในร่างกาย/จิตใจไม่ปกติ เมื่อมีสมาชิกในครอบครัวมีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งพ่อแม่จะไปหาหมอ เมื่อจะแจ้งบอกว่ามีสมาชิกในกลุ่มผีเดียวกันทำผีผีปู่ย่า จากนั้นพ่อแม่ที่มีสมาชิกในครอบครัวที่ไม่สบายจะไปปรึกษาเก้านี้อย่างจะแจ้งให้กำลังใจของตนเองไปหาครอบครัวที่ทำผีผีปู่ย่าเพื่อให้มีการไกล่เกลี่ย/รอมชอมกันและให้ทั้งคู่ที่ทำผีผีนี้นมาขอสูมาผี สิ่งที่ต้องนำมาคือดอกไม้

เมื่อกำลังใจไปบอกแก่สมาชิกกลุ่มผีเดียวกันคือผู้ที่ทำผีผีและสามารถรอมชอมกันได้แล้ว จากนั้นพ่อแม่และผู้ที่ทำผีผีของทั้งสองฝ่ายต้องนำดอกไม้ไปที่บ้านเก้านี้อย่างเพื่อขอให้เก้านี้อยู่ หรือผู้ทำพิธีหรือใครก็ได้ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันที่สามารถสื่อสารกับผีปู่ย่าได้เป็นผู้ทำพิธีสูมาผีปู่ย่า และเมื่อกลับมาบ้านแล้วพ่อแม่จะอบรมสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับอุดมการณ์ของผีปู่ย่าและการทำผีผีในกรณีต่างๆแก่ลูก

3.2 การเลี้ยงตามประเพณี

การเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณีนั้นจะนิยมทำกันในเดือน5และ/หรือเดือน9(เหนือ) ประมาณเดือนกุมภาพันธ์และหรือเดือนมิถุนายน เนื่องจากในช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ผู้คนว่างงานและหลังจากนี้ไปแล้วทุกคนจะต้องเตรียมลงไร่ลงนา ในอดีตการทำนาใช้กิจกรรมที่ทำกันเฉพาะบุคคลหรือทำกันแต่ในครัวเรือนเท่านั้น ญาติพี่น้องแต่ละกลุ่มจำเป็นต้องพึ่งพาและได้รับความร่วมมือจากกันและกัน ความร่วมมือจากญาติพี่น้องเป็นสิ่งจำเป็นในขั้นตอนต่างๆเช่นการไถนา เพื่อเตรียมพื้นที่ การดำนา ตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว ดังที่พ่อหนานอนันต์ เล่าให้ฟังถึงอดีตว่า

“เมื่อก่อนนั้นพอถึงหน้าทีลงทำนา ก็จะมีการเอาควายไปช่วยกันไถนาเริ่มตั้งแต่บ้านเหนือไปจนถึงบ้านใต้ บางปีเป็นเดือนกว่าจะได้กลับมาเข้าบ้าน เพราะว่าเสร็จของคนนี้ต้องไปของอีก

คน มีความยากไปไหนมาเป็น 10 ตัว เพราะว่าถ้าข้าเดี่ยวพอฝนหมดก็จะทำนาไม่ได้แล้ว ไม่ได้มี
เหมือนฝ่ายเหมือนตอนนี้จะมีย่อยเล็กสำหรับ 2-3 เจ้าเท่านั้น”

ดังนั้นในการทำพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าช่วงเดือน9เพื่อให้ญาติพี่น้องสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน
มารวมกันในพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อรวมน้ำใจให้เป็นหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำ
นา(เจามือ)ซึ่งถือว่าการวางแผนการจัดระบบการช่วยเหลือกันในการทำไร่ทำนาเป็นอย่างดี
และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วประมาณเดือน5บางกลุ่มก็จะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าอีกครั้งหนึ่งซึ่ง
ครั้งนี้เป็นการเลี้ยงขอบคุณปู่ย่าตายายและญาติพี่น้องที่ได้ช่วยกันจนสำเร็จ ด้วยดี

ของที่ใช้นิพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าตามประเพณี จะมีอะไรบ้างนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละผีว่าจะกิน
อะไรและกินจำนวนเท่าไร โดยทั่วไปสิ่งของที่สมาชิกทุกคนต้องนำมาร่วมในการทำพิธี
ประกอบด้วยไก่ ข้าวตอก ดอกไม้ ข้าวหนึ่งและรูปเทียน ส่วนสิ่งของอื่นๆเช่นผลไม้ ขนม เหล้า เป็น
ต้น สิ่งของเหล่านี้แล้วแต่ว่าสมาชิกคนใดจะสามารถจัดหาและนำมาร่วมได้

4. ปัญหาใหม่ในวันที่ไม่มีผีปู่ย่า

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งใน
ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม นโยบายการทำให้ทันสมัยซึ่งเป็นกระแสหลักที่มา
ในนามของการพัฒนา โดยเฉพาะระบบทุนนิยมที่มีทั้งการผลิตเพื่อขายและการบริโภคนิยม เมื่อ
กระแสดังกล่าวใหม่กระหน่ำเข้าสู่ตำบลวอแก้วอย่างต่อเนื่องทำให้คนในตำบลวอแก้วต้องดิ้นรน
ตามกระแสให้ทันสมัยเหมือนคนในเมือง เช่นมีการผลิตอ้อยและยาสูบตามระบบพันธะสัญญาเพื่อให้
ได้เงินมาซื้อสินค้า พืชผักที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านต้องซื้อ หรือแม้แต่น้ำดื่ม(น้ำดื่มที่
ผลิตจากโรงงาน) ที่บางครั้งบวกรวต้องซื้อ คนต้องทำงานมากขึ้น คือต้องทำงานแข่งกับเวลา ผลที่
ตามมาคือต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีเวลาคิดถึงคนอื่นแม้แต่ลูกหลานหรือสมาชิกใน
ครอบครัว นอกจากนี้แล้วคนวัยหนุ่มสาวในหมู่บ้านเริ่มออกไปหางานทำในเมืองเนื่องจากงานผลิต
พืชตามระบบพันธะสัญญาเป็นงานที่หนักและบางปีต้องขาดทุนด้วย

เมื่อประเด็นเรื่องเศรษฐกิจทำให้คนวิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป ดังนั้นในการจัด
ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า คนที่มาพร้อมจะบอกว่าที่มาเพราะ “ทำตามประเพณี” หรือบางครั้งมีการ
ปรับเปลี่ยนประเพณีเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน(คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลา และ
เป็นปัจเจกมากขึ้น) จึงเน้นที่“รูปแบบ” ลืมส่วนที่เป็น“คุณค่า” ดังนั้นผีปู่ย่าจึงไม่สามารถที่จะมา
เชื่อมร้อยรวมใจของคนที่เป็นญาติพี่น้องได้อีกแล้ว เพราะว่าคนที่มาพร้อมในการเลี้ยงผีปู่ย่าก็ลดลง
เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่มาเข้าร่วม และที่มาพร้อมก็เพราะว่า “ทำตามประเพณี” หรือ “ทำพอเป็น
พิธี” เท่านั้น

ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าของคนในตำบลวอแก้วเริ่มจางหาย โดยเฉพาะคนรุ่นลูก
หลาน เนื่องจากการไหลเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเช่นระบบทุนนิยม สื่อสมัยใหม่

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และระบบการศึกษา ทำให้คุณค่าและความสำคัญของการนับถือผีลดลง ผลที่ตามมาคือความเป็นปัจเจกมีมากขึ้น เงินคือพระเจ้า การช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกันเริ่มหายไป คนในชุมชนเริ่มไม่รู้จักกัน ลูกหลานไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ/พ่อแม่

จากการจัดเวทีระดับตำบลเพื่อให้แกนนำปราชญ์ชาวบ้านและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนเมื่อพบปะทบทวนหน้าที่ของประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเริ่มลดลง สามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดังนี้

1. ญาติพี่น้องเริ่มไม่ค่อยรู้จักกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเริ่มลดลง
2. เป็นปัจเจกมากขึ้น ทำให้ญาติพี่น้องไม่สามารถที่จะอบรมลูกหลานได้
3. ผู้สูงอายุไม่มีบทบาทในการนำสืบพื้นบ้านมาเป็นเครื่องมือในการอบรม สั่งสอนลูกหลานได้
4. ผู้สูงอายุและเด็กที่ด้อยโอกาสขาดญาติพี่น้องที่จะมาช่วยกันดูแล
5. เยาวชนทั้งชายหญิง มีปัญหาเรื่องยาเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรและตั้งท้องโดยไม่ได้ตั้งใจ

“ก็คิดผ่อ บ่าเดียวใส่สายเดียวกันแล้ว ถ้าเป็นกำบ่าเก่ามันเปื้อนไปน้อ อันนี้เป็นก้อนุ่งอยู่กับบ้านนั้นกะ คนเฒ่าสมัยบ่าเก่ากะ กะเลยยะหื้อจิตใจละอ่อนมันไหวไปหมด สมัยตะกอนเป็นบ่าบ้อจายไปแอ่วหาสาว บ่าเดียวสาวไปแอ่วหาบ้อจายหนา บ่าเดียวซ้ำง่ายแหมเมื่อดีมีโทรศัพท์มีหยังนี่มันง่ายเกิน นัดกันกำเดียวอันกะ บ้อแม่บ่ต้องอุ้กะได้ เป็นว่าละอ่อนแก่แดด อย่างว่ำนะกะ โดยบ้อจายกันลุ่มๆ บางคนเอาผัวเอาเมียเข้าโรงเรียนเลย บ้านผมมีหลายคน สมัยนี้ผมว่าถ้ามันบ่มียาคุม มันจะเป็นจะได้น้อ กะลูกเหียนะกะ ต้องบ่มีบ่อนักพ่อง”

นายสว่าง จานชา อายุ 56 ปี บ้านทุ่งจั่ว

6. ในชุมชนมีคนติดเชื่อเฮดส์

ดังแม่เกียงคำว่า “เด็กทุกวันนี้มันนุ่งเสื้อสายเดี่ยว โชว์สะดือ นั่งขับรถจักรยานยนต์ให้ผู้ชายนั่งกอดเอวซ้อนท้าย ไม่นานเห็นตั้งท้อง และมีติดเฮดส์ด้วย ”

“ละอ่อนบะเดียนี่มันนุ่งแขนเดี่ยวเดี่ยวเชินสะดือ แม่หญิงขับรถเครื่องบ้อจายผมแดงนั่งซ้อนท้ายกอดเอวแม่หญิง ป่านานกะหันแม่หญิงตั้งท้อง บางคนเป็นเฮดส์”

7. ขาดความมั่นใจ / ความเชื่อมั่นลดลง

คนทุกวันนี้มีแต่เปลือกนอกรับเอาวัฒนธรรมข้างนอกมากไม่รู้จักตนเอง ใจไม่หนักแน่นพอ ไม่รู้จักรากเหง้าของตนเอง ทำให้ขาดความเชื่อมั่นเพราะไม่มีที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

“เปรียบเทียบสมมติผมจะขับรถไปในจังหวัด รถผมสภาพดี น้ำมันมีเต็มถัง ระบบเบรคไฟหยั่งเรียบร้อย ใบขับขี่มี ทำหื้อผมมีความมั่นใจขับรถไปอย่างสบาย แต่ถ้าขาดอะหยังไป

สักอย่างเช่นบามีใบขี้พื่อไปหันเจ้าหน้าที่ก็จะระแวงแหละ อาการจะแสดงออก เหมือนกับว่าเขาบ่าได้บอกผีปู้ผีย่า ระหว่างนั่งรถเดินทางไปดัวจะกระวนกระวาย กลัวจะ เกิดอันตราย แต่ด้าเขาได้ไหว้สาบอกผีปู้ผีย่าก่อนไปขอฮื้อเป็นจ่วยปกปักอีกสาเขา ความ มั่นใจจะเกิดขึ้นจะยะหยังจะไปไหนมันตึงมีความมั่นใจ แต่บ่าเดียวนี้ละอ่อนมันบ่าหู้ จักยะ มันตึงบ่ามั่นใจ บ่าเจือตัวเก่ามันจึงเจือเพื่อน ยาเสพติด อันหยังมันตึงนัก”

นายอินจันทร์ ทนวิสัย อายุ 51 ปี บ้านทุ่งหก
ประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

5. การวิเคราะห์สัญญาณในพิธีกรรม : ประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า

จากปรากฏการณ์ในพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่าของกลุ่มทดลองทั้ง 5 กลุ่ม ผู้ศึกษาพบว่า ความหมายของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่าทั้งหมดอยู่ที่คำว่า “กินหอมต้อมม่วน” ซึ่งผู้ศึกษาเชื่อว่าเป็นหัวใจและเป็นสัญญาณของพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่าทั้งหมด เพราะสมาชิกในกลุ่มผีปู้ย่าทุกคน และทุกกลุ่มที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสพูดคุยด้วยจะใช้คำว่า “กินหอมต้อมม่วน” เป็นคำหลัก ดังนั้นผู้ ศึกษาจะใช้คำนี้เป็นคำหลักในการอธิบายปรากฏการณ์และสัญญาณในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่าใน ครั้งนี้

ทำไมต้อง “กินหอมต้อมม่วน” ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่า

ในประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่า การทำพิธีกรรมนั้น พบว่าโดยทั่วไปแล้วในวันเลี้ยงผีปู้ย่าทุก กลุ่มจะมีขั้นตอนหรือ“รูปแบบ”ที่คล้ายๆกันดังนี้

5.1 การเตรียมสิ่งของที่将会在พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่า

ที่บ้านเก๊าผี สมาชิกที่มาก่อนจะชวยกันจัดเตรียมสิ่งของ เช่นเตรียมถาดใส่ดอกไม้ ข้าวสาร และรูปสำหรับไหว้ผีปู้ย่าวางไว้ที่หน้าหิ้งผี ถ้าหิ้งผีปู้ยามีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับใส่ดอกไม้ รูป ข้าวสารและถาดสำหรับอาหารเพียงหนึ่งถาด ถ้าหิ้งผีปู้และผีย่าแยกกันก็จะจัดเตรียมถาด สำหรับใส่ดอกไม้ รูป ข้าวสารและถาดสำหรับอาหารสองถาดแยกกัน

เมื่อสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันมาถึงบ้านเก๊าผีแล้วจะนำสิ่งของที่จะใช้เช่นไหว้มารวมกันแต่ละ จุดเช่น ข้าวเหนียวหนึ่ง ไก่หรือไข่ และ/หรือสิ่งของอื่นๆที่เตรียมมาเช่น เหล้า ผลไม้ ขนมหรือพืชผัก ต่างๆ จะเอาไปไว้รวมกันที่หลังบ้าน ส่วนดอกไม้ รูปและข้าวสารจะนำไปไว้ในถาดที่เตรียมไว้ที่ บริเวณด้านหน้าหิ้งผีปู้ย่า และจะมีการบอกกล่าว/แจ้งให้ผีปู้ย่ารับรู้ว่ตนได้มาร่วมในพิธีครั้งนี้ด้วย หรือถ้ามีญาติพี่น้องคนใดไม่ได้มาร่วมแต่ฝากของมา ผู้ที่นำสิ่งของมานั้นก็จะบอกให้ผีปู้ย่ารับรู้ ด้วย

จากนั้นสมาชิกที่มาในงาน (ส่วนมากเป็นผู้หญิง) กลุ่มหนึ่งจะชวยกันฆ่าไก่ ส่วนอีกกลุ่ม หนึ่งจะชวยกันเตรียมเครื่องที่ใช้ในการทำอาหาร เช่น พริกแห้ง หอมแดง กระเทียม ข่า ตะไคร้ เม็ด

มะเขว่น (พืชสมุนไพรภาคเหนือ) ทั้งหมดนำไปคั่วและตำให้ละเอียดรวมเรียกว่า "น้ำพริกยำจิ้นไก่" อาหารที่ทำจะมีเพียงชนิดเดียวคือยำไก่ (ยำจิ้นไก่) ตามสูตรภาคเหนือ

วิธีการทำยำจิ้นไก่ คือเอาไก่เป็นตัวที่สมาชิกลำมาช่วยไปต้มให้สุก จากนั้นช่วยกันฉีกไก่เป็นชิ้นเล็กๆพอคำจนหมดทุกตัว นำไก่ที่ฉีกเป็นชิ้นๆไปใส่รวมกันในหม้อใบใหญ่ เอาเครื่องแกงที่เตรียมไว้แล้วมาผสมกับไก่ในหม้อเติมน้ำที่ใช้ต้มไก่พอซุกซริก ใส่ น้ำปลา หอม ผักชีที่หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ อาหารที่ทำห้ามคนทำชิมก่อนเพราะเผ็ดจะไม่กิน

ผู้ที่มีหน้าที่ดังกล่าวนอกจากจะเตรียมสิ่งของแล้วก็มีการพูดคุยซักถามสาระทุกข์สุขดิบกันไปด้วย ส่วนคนที่มาร่วมงานแต่ไม่มีหน้าที่ใดๆก็จะนั่งพูดคุยกันในบ้านหรือตามใต้ต้นไม้ เรื่องที่พูดคุยกันส่วนมากเป็นเรื่องการทำมาหากินและที่เกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว เช่นมีใครไปทำงานที่ไหนบ้าง มีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นต้น

เมื่อเตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องเตรียมสำหรับอาหาร จำนวนสำหรับอาหาร ขึ้นกับว่าในบ้านเกิดมีนั้นจัดหิ้งผี (ผีปู่ย่า) หรือหอผี หรือตูบผี (ผีอะฮัก) อย่างไร เช่นถ้าหิ้งผีปู่ย่ามีหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารเพียงหนึ่งถาด ถ้าหิ้งผีปู่และผีย่าแยกกันก็จะมีถาดอาหาร 2 ถาดหรือหิ้งผีปู่ย่าหนึ่งหิ้งและตูบผีอะฮักหนึ่งหิ้งก็จะจัดเตรียมถาดสำหรับอาหารสองถาดแยกกัน ด้วย

ในสำหรับอาหารประกอบด้วย(1)ข้าวเหนียวหนึ่งถ้วย (ได้มาจากที่สมาชิกลำมาจากบ้านของตนเองแล้วผู้เตรียมสำหรับอาหารจะนำข้าวเหนียวหนึ่งจากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย) ข้าวเหนียวหนึ่งที่สมาชิกลำมานั้นส่วนหนึ่งนำไปไหว้เพื่อให้ผีปู่ย่าได้กินและส่วนที่เหลือสำหรับใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี (2)อาหารคือยำจิ้นไก่ 1-2ถ้วยและซอ (3)ขนมและหรือผลไม้(4)เมี่ยง บุหรี่ หมากและพลู (5)เหล้า 1ขวดและแก้ว 1ใบที่มีเหล้าด้วย(6) น้ำดื่มใส่น้ำดันและแก้วใส่น้ำ

5.2 การทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

ฝ่ายแม่บ้านเมื่อเตรียมสำหรับอาหารและสิ่งของที่จะใช้ไหว้เรียบร้อยแล้ว จะนำไปให้ผู้ทำพิธีสำหรับสถานที่ทำพิธีนั้นจะทำที่หน้าหิ้งผี(อยู่ในห้องนอนของเก๊าผี) หรือหอผีหรือตูบผีเท่านั้น ดังนั้นถ้าบ้านเกิดมีหิ้งผีแห่งเดียวคือรวมทั้งผีปู่ย่า ผู้ทำพิธีก็จะทำที่หน้าหิ้งผีปู่ย่าแห่งเดียวแต่ถ้าบ้านเกิดที่แยกผีย่าบนบ้านส่วนผีปู่ข้างบ้านหรือผีปู่ย่าบนบ้านและผีอะฮักอยู่ด้านล่าง ผู้ทำพิธีก็ต้องนำสำหรับอาหารแบ่งไปทำพิธีสองแห่ง

สำหรับอาหารและสิ่งของต่างๆเมื่อนำมาวางไว้ที่หน้าหิ้งผีหรือหอผีหรือตูบผีแล้ว ผู้ทำพิธีจะนั่งที่หน้าสำหรับอาหารและสิ่งของที่ใช้ไหว้ นอกจากนั้นแล้วอาจจะมีเก๊าผีและสมาชิกผีเดียวกัน(ลูกเหล้าลูกแบ่ง)มานั่งดูด้วยก็ได้ จากนั้นผู้ทำพิธีจะสื่อสารกับผีปู่ย่าเพื่อเชิญผีปู่ย่ามากินโดยใช้ภาษาพื้นเมือง

จากนั้นผู้ทำพิธีและสมาชิกผู้ที่นั่งดูจะพูดคุยเรื่องต่างๆเกี่ยวกับความเป็นอยู่เช่นการทำมา

หากิน ลูกหลานอยู่ที่ไหนบ้าง เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกลุ่มย่อยๆ ช่วงดังกล่าวหมายถึงเป็นช่วงเวลาให้ ฝึปปูยาได้กินอาหารทั้งระยะเวลาประมาณ 10-15 นาที จากนั้นผู้ทำพิธีจะเข้าไปนั่งที่เดิมและจะขอ เก็บสิ่งของและขอให้ลูกหลานได้กินสิ่งของที่เหลือ

ผู้ทำพิธีจะบอกให้แม่บ้านช่วยกันยกมารับอาหารและสิ่งของที่ใช้ให้หิ้วออกไปข้างนอก ส่วน ดอกไม้ ธูปและข้าวสารนั้นจะเก็บไว้บนหิ้งผี ถือเป็นอันเสร็จพิธีการเลี้ยงฝึปปูยา ซึ่งจะเสร็จ ประมาณช่วงที่จะรับประทานอาหารกลางวัน

5.3 กินซากของผี อยู่ดีมีสุข

อาหารที่นำออกมาจากพิธีการไหว้จะถูกนำมาพร้อมกับอาหารที่เหลืออยู่เช่น ข้าวเหนียวหนึ่ง จากในพิธีไหว้จะนำมาพร้อมกับข้าวเหนียวที่สมาชิกนำมาทั้งหมดและเช่นเดียวกันกับย่ำจิ้นไก่จาก ในพิธีไหว้(จากในถ้วย)จะนำมาพร้อมกับย่ำจิ้นไก่ที่อยู่ในหม้อใบใหญ่ จากนั้นสมาชิกจึงจัดแบ่งย่ำ จิ้นไก่และข้าวไปกินร่วมกัน รวมทั้งเหลือที่ใช้เลี้ยงฝึปปูยาแล้วจะนำมาแบ่งกันดื่มกิน(เหล้าทั้งหมด เป็นเหล้าหมักและชาวบ้านต้มเอง) พูดคุยซักถามสารทุกข์สุกดิบ คนเฒ่าคนแก่สอนลูกหลาน แสดงความรักความห่วงใยเช่นการที่คนเฒ่าคนแก่เอามือจับหัว ลูกหน้าและลูกหลังลูกหลาน ให้ ศีลให้พร และให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลาน และร่วมกันวางแผนการช่วยเหลือการทำไร่ทำนา(เอามือ กัน) และสนุกสนานร่วมกัน จากนั้นจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน ก่อนกลับบ้านสมาชิกที่มาพร้อมแต่ละ ครอบครัวจะนำอาหาร(ย่ำจิ้นไก่)ที่เหลือกลับบ้านด้วย ผู้ที่ไม่ได้มาร่วมแต่ฝากเงินหรือสิ่งของ มาร่วมก็จะได้รับแบ่งปันอาหารที่เหลือด้วยเช่นเดียวกัน และเมื่อทุกคนร่วมกันกินอาหารเสร็จ เรียบร้อยแล้ว ทุกคนได้ช่วยกันเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงแยกย้ายกัน กลับ

5.4 กลับจากพิธีการเลี้ยงฝึปปูยา

แต่ละครอบครัวได้อาหารที่เหลือจากในงานกลับมาบ้านด้วยอาหารดังกล่าวส่วนมากใช้เป็นอาหารมื้อค่ำ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมากินข้าวร่วมกันแล้วปู ยา ตา ยายหรือ พ่อ แม่จะสอน ลูกหลาน โดยจะเริ่มพูดจากอาหารที่รับประทานในมื้อนั้นว่าได้มาจากในงานพิธีเลี้ยงฝึปปูยาและจะ เชื่อมโยงต่อว่าฝึปปูยาคือใคร ฝึปปูยาดูแลลูกหลานเรื่องอะไรบ้าง พร้อมทั้งชี้แนะให้เด็กทำความดี ไม่ทำผิดถ้าทำผิดแล้วจะถูกฝึปปูยาลงโทษเช่นทำให้เจ็บ ป่วย เป็นต้น

สรุปตั้งแต่ช่วงที่สมาชิกร่วมกันจัดเตรียมสิ่งของที่จะใช้ในการเซ่นไหว้ ช่วงพิธีการเซ่นไหว้ และช่วงกินซากของผี อยู่ดีมีสุข กระบวนการทั้งหมดนี้ชาวบ้านเรียกว่า “กินหอมต่อม่วน”

คำว่า “กินหอมต่อม่วน”

พ่อนานยาย บอกว่า

“มันเป็นกำบ่าเก่า เป็นความปอ-อก-ปอ-ใจที่ได้มากินด้วยกัน

พร้อมกันตั้งหมู่ตั้งจุม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

“กิน” หมายถึง “ป็น้องได้กินข้าวปลาอาหารด้วยกัน”

“หอม” หมายถึง “ความพอใจในรสชาติของอาหาร จืดจืดจืดจืด มีความสุขที่ได้มา กินด้วยกัน”

“ต่อม” หมายถึง “ความพร้อมเพรียงที่ได้มาอยู่ด้วยกัน กินด้วยกัน”

“ม่วน” หมายถึง “ม่วนอกม่วนใจ ดีอกดีใจ มีความปิติยินดี หมู่ญาติพี่น้องได้มาพบกัน”
พ่อหนานอนันต์ บอกว่า

“กิน” หมายถึง “กินอาหารแบบห่วมญาติพี่น้อง”

“หอม” หมายถึง “การได้มา กิน มาสู่ มาปะกัน”

“ต่อม” หมายถึง “คนที่เป็ญาติมาต่อมกัน”

“ม่วน” หมายถึง “สนุกสนานยินดี ม่วนอกม่วนใจ ดีได้มาป มาสู่ถามสารทุกข์สุขดิบกัน”

5.5 กินวัตถุ V.S. กินจิตวิญญาณ

“กินหอมต่อมม่วน” จึงเป็นสำนวนที่สมาชิกกลุ่มผีปู้ย่าใช้ ไม่ใช่การกินเพื่อเติมสารอาหาร สำหรับการเพิ่มพลังให้กับร่างกายเท่านั้น แต่การกินในพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่า เป็นการกินแบบรวมหมู่ญาติพี่น้อง เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูกและญาติพี่น้อง อีกทั้งยังเป็นการหล่อหลอมความเกรงใจ รู้จักการเคารพผู้อื่นที่กินร่วมกัน รวมถึงเป็นการสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอีกด้วย นั่นคือการกินแบบศักดิ์สิทธิ์คือต้องมีความรักความห่วงใยและการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

5.6 อาหารอร่อย อยู่ที่ว่ากินกับใครและกินอย่างไร ? : สัญลักษณ์ในพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่า

5.6.1 ยำจิ้นไก่ : ความสุขที่คุณกินได้

ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่ามีอาหารชนิดเดียวคือ“ยำจิ้นไก่” เป็นอาหารพื้นเมืองของคนล้านนาและเป็นอาหารชนิดเดียวที่ใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่าประจำปีของทุกกลุ่มผีปู้ย่า ไม่มีอาหารอื่นๆเลย ดังนั้นจึงเป็นสื่อสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู้ย่า

ทำไมในประเพณีการเลี้ยงผีปู้ย่าต้อง“ยำจิ้นไก่” เท่านั้น ไก่เป็นตัวแทนทางสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์

ในความหมายของการยำนั่นคือการเอาหลายๆสิ่งหลายๆอย่างมารวมกันเพื่อทำยำอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ในพิธีการเลี้ยงผีปู้ย่านั้นมีการทำยำจิ้นไก่อย่างเดียว สิ่งของที่ใช้ในการทำเช่นไก่ พริก ผัก และเครื่องปรุงต่างๆนั้นทั้งหมดได้มาจากสมาชิกกลุ่มผีเดียวกันไม่มีการซื้อขายหาได้จากบ้านใกล้เคียงเพียง ซึ่งมาจากหลากหลายครอบครัว ทั้งใกล้และไกล ดังคำพูดว่า

“พริกบ้านเหนือ บ่าเชื่อบ้านใต้ ผักไม่ยอมฮั่ว” สมาชิกที่เป็นกลุ่มผีเดียวกันต้องนำมาด้วยใจซึ่งมีความเชื่อในสิ่งเดียวกัน และอาจจะหมายถึงการรวมเอานิสัยใจคอคนในแก๊งเดียวกัน ที่มีความสนิทสนมกัน หรืออาจจะผัดพ้องหมองใจกันบ้าง แล้วก็มาช่วยกันทำยำจิ้นไก่ ขึ้นมาจากรสของทั้งหมดที่ญาติพี่น้องในกลุ่มผีเดียวกันนำมารวมกันเป็นหนึ่งเดียวคือยำจิ้นไก่ เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันใหม่และผูกมิตรกันทุกปีไม่ให้ห่างเหินกัน

พ่อหนานย้าย เมืองมูล บอกว่า

“ ยำจิ้นไก่คือเอาไก่กับน้ำพริกมา-ก นสุ่นกัน (ผสม) ยำตวยกัน เหมือนกับเอาลูกเล้า
ลูกแบ่ง ญาติพี่น้องมีเดียวกัน มาสวมกัน ห้วนกัน หื้อมีความผูกพัน แน่นแฟ้น เหมือน
ยำจิ้นไก่ ”

พ่อหนานอนันต์ ปาระมี บอกว่า

“ ยำจิ้นไก่เป็นอาหารพื้นเมือง เอาไก่ทุกตัวมาจิก เป็นอันน้อยๆเอามาสวมกัน ผสมกันหื้อ
มันเข้มข้นขึ้น หื้อได้กินไก่ทุกตัว ไก่ของทุกคนที่เอามา เป็นการกระชับความสัมพันธ์กัน
หื้อมันเหนียวแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ”

จากคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านทั้งสองท่าน จะเห็นว่าการยำจิ้นไก่คือการเอาไก่ ที่
ต้มสุกแล้วมาจิกเป็นชิ้นเล็กๆแล้วเอามาผสมกับน้ำพริก ให้ไก่กับน้ำพริกเข้ากัน การที่เอาไก่ทุกตัว
มาจิกยำเลียงผิ้วย่า เสมือนเป็นตัวแทนของสมาชิกลูกเล้าลูกแบ่งทุกคนที่เป็นสมาชิกมีเดียวกัน ทุก
คนเป็นญาติพี่น้องกัน เท่าเทียมกัน ที่ผ่านมามีการผัดชั่งหมองใจกันมาบ้าง แต่ในวันนี้
เป็นต้นไปต้องเริ่มต้นใหม่ ทุกคนต้องร่วมกันร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์กันใหม่ให้
แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ยำจิ้นไก่ต้องทำรวมอยู่ในหม้อใบเดียวกัน เมื่อแม่บ้านเตรียมเสร็จเรียบร้อยแล้วจะตักใส่
ถ้วยเพื่อนำไปเข้าพิธีเซ่นไหว้ผิ้วย่า

5.6.2 ข้าวเหนียวนึ่ง : สื่อสัญลักษณ์

สื่อสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่พบในพิธีกรรมการเลียงผิ้วย่าคือข้าว ซึ่งสมาชิกทุกคน
ต้องเอามาร่วมในพิธีกรรมการเลียงผิ้วย่า เพราะข้าวถือว่าเป็นอาหารหลักของคนไทยมาแต่อดีต
ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตของทุกคน จึงมีความเชื่อและให้ความเคารพบูชาต่อข้าวมาโดยตลอด
จึงได้นำข้าวมาเป็นเครื่องพิธีกรรมที่สำคัญจะขาดไม่ได้ ผู้เตรียมสิ่งของเซ่นไหว้จะนำข้าวเหนียวนึ่ง
จากของสมาชิกทุกคนๆละประมาณหนึ่งหยิบมือใส่รวมกันเป็นหนึ่งถ้วย (ข้าวเหนียวนึ่งส่วนที่เหลือ
ของสมาชิกทุกคนนั้นจะเก็บเอาไว้สำหรับใช้กินร่วมกันหลังจากเสร็จพิธี) แล้วจึงนำถ้วยข้าวเหนียว
นึ่งไปใส่ไว้ในสำหรับเดียวกับของเซ่นไหว้อื่นๆ จากนั้นก็นำของเซ่นไหว้ทั้งหมดไปเข้าพิธีกรรม

เมื่อเสร็จพิธีเซ่นไหว้แม่บ้านจะนำข้าวเหนียวนึ่งในถ้วยที่ได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้ว
แม่บ้านจะนำมาใส่จานรวมกับข้าวเหนียวนึ่งที่สมาชิกทุกคนนำมาจากนั้นจัดแบ่งออกเพื่อนำไปกิน
ร่วมกัน

สำหรับยำจิ้นไก่จากในถ้วยที่ผ่านพิธีเซ่นไหว้แล้ว แม่บ้านจะนำมาเทรวมกับยำจิ้น
ไก่ในหม้อใบเดิมที่มียำจิ้นไก่อยู่ จากนั้นจะผสมคลุกเคล้าให้เข้ากันแล้วจึงตักใส่ถ้วยแบ่งกันไปกิน

ทั้งยำจิ้นไก่และข้าวเหนียวนึ่งดังกล่าวข้างต้นมีความหมายว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ทั้งหมดรวมเป็นหนึ่งเดียว แล้วเปรียบเสมือนญาติพี่น้องทุกคนต้องรวมใจ เชื่อมสายใยและสาน
สายสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวให้เหนียวแน่นและกลมกลืนกันเช่นเดียวกับข้าวเหนียวนึ่งและยำจิ้นไก่ใน

พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า เพราะกว่าจะได้ย่ำจิ้นไก่อีหนึ่งต้องใช้วัสดุอุปกรณ์หลายอย่างมาผสมรวมกันซึ่งสิ่งของดังกล่าวได้มาจากสมาชิกทุกคนจะขาดไม่ได้ ส่วนข้าวได้จากการรวบรวมของสมาชิกทุกคนเช่นเดียวกัน ทั้งหมดได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้วทำให้เกิดความ“ศักดิ์สิทธิ์” และ “เป็นข้อตกลงร่วมกัน/สัญญาใจ” ของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน ดังคำพูดของผู้ทำพิธีในขณะเริ่มทำพิธีที่พูดว่า

“ขณะนี้หมู่ข้าเป็นลูกแล้วลูกแบ่ง ดั่งหมดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน”

ดังนั้นทุกอย่างที่สมาชิกมีการกระทำและพูดคุยกันในวันนี้จึงเปรียบเสมือนเป็น “พันธะสัญญาทางใจและวาจา” หรือเป็น “สัญญาประชาคม” ที่สมาชิกทุกคนได้ออกปากกับบรรพบุรุษเอาไว้ ดังนั้นสมาชิกทุกคนต้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ สมาชิกทุกคนที่ได้มาร่วมในพิธีรวมทั้งที่ไม่ได้มาร่วมจะได้กินข้าวและย่ำจิ้นไก่อีที่ไ้รวมใจเป็นหนึ่งเดียวโดยผ่านพิธีกรรมมาแล้วถือว่าเป็น “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” นั้นจะทำให้ตนเองมีความสุขดังคำพูดของแม่มูล แก้วคำ อายุ 67 ปี ที่บอกว่า

“กินหอม ต่อมม่วน กินซากของผี ยะหื้ออยู่ดีมีสุข”

ความสุขในที่นี้หมายถึงการที่ได้เห็นญาติพี่น้องทั้งหมดมาร่วมกันทำบุญถึงบรรพบุรุษ และได้ลั่นสัจจะวาจาว่าจะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

5.6.3 ความสุขที่ไม่สามารถซื้อได้ด้วยเงิน

นอกจากสัญญาต่างๆที่พบในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าดังกล่าวแล้ว ยังพบพฤติกรรมที่สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันแสดงออกในเวที เช่นการที่ลูกหลานเดิน/คลานเข้าหาผู้สูงอายุก็มกราบที่ตักและถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ ผู้สูงอายุใช้มือโอบกอดไหล่ แล้วค่อยๆลูบหน้าลูบหัว ลูบหลัง พร้อมทั้งการให้ศีลให้พร ให้อยู่ดีมีสุข ให้ญาติพี่น้องรักกัน และรู้จักการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในขณะเดียวกันลูกหลานก็ใช้มือทั้งสองข้างโอบกอดผู้สูงอายุโดยสัญญาโดยสัญชาตญาณธรรมชาติของความเป็นคนที่ยังบริสุทธิ์โดยไม่ต้องมีคนสอน ภาพดังกล่าวตลอดจนคำพูดที่ต่างฝ่ายต่างสื่อสารถึงกันและกันในอ้อมกอดอันอบอุ่นระหว่างคนสองวัยที่เป็นญาติพี่น้องกันนั้นย่อมสะท้อนและตอกย้ำให้เห็นถึงความรักความห่วงใย และความผูกพันซึ่งกันและกัน เพื่อรอยยิ้มเพื่อรอยยิ้มและสานสายสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นและเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็น “สัญญาใจ” ที่ไม่ต้องเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า (แม่มูลและแม่เลี่ยม ทั้งสองคนเป็นเก๊าผีเล่าให้ฟังซึ่งมีข้อมูลที่สอดคล้องกัน)

6. พื้นที่/เวที สาธารณะ : ดันทุนทางวัฒนธรรม

อดีตที่ผ่านมาคนในตำบลอ่าวแก้วมีการจัดงานที่เกี่ยวกับประเพณี/พิธีกรรมต่างๆที่เป็นของคนในชุมชน เกือบทุกเดือนบางเดือนมีการจัด 2-3 ครั้ง เพราะพิธีกรรมกับการสื่อสารมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งจนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมก็คือรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารทางสังคม อาศัยกิจกรรมเป็นสื่อกลาง เป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารทาง

สังคม เป็นกระบวนการของการกล่อมเกลาทางสังคม(Socialization) เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนจำนวนมากมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการประพฤติปฏิบัติตามแนวคิดความเชื่อสืบๆกันมา แต่การสื่อสารโดยพิธีกรรมจะให้ผลลึกซึ้งมากกว่า เพราะนอกจากจะได้รับสารที่สื่อโดยตรงแล้ว ยังได้รับสารสื่อโดยทางอ้อมที่จะทำให้เกิดความรู้สึกและอารมณ์ด้วย แต่สื่อพิธีกรรมเป็นสื่อที่อาจจะส่ง"สาร" ได้ไม่เต็มรูปแบบนัก แต่"สาร"ที่มาจากสื่อของพิธีกรรมกลับมีความแนบเนียนกลมกลืนกับพิธีกรรม จนบางครั้งกลายเป็นเรื่องยากต่อการตีความ"สาร" ที่สื่อผ่านทางพิธีกรรมนั้น

พิธีกรรมมีความหมายเป็นเครื่องมือที่สามารถผูกพันคนจำนวนมากเข้าด้วยกัน คิด เห็น รู้สึกและจินตนาการในเรื่องเดียวกันด้วยแนวทางที่คล้ายคลึงกัน ประเพณี/พิธีกรรมต่างๆในชุมชนจึงเป็นเวทีสาธารณะและเป็นช่องทางการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้คนทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้นที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งการมีส่วนร่วมของคนแต่ละกลุ่มนั้นมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไปแล้วแต่ว่างานประเพณี/พิธีกรรมนั้นๆมีหน้าที่เพื่ออะไร

ในอดีตประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละกลุ่มจะต้องมีการดำเนินกิจกรรมทั้งก่อนวันทำพิธี วันทำพิธีและหลังวันทำพิธีก็ยังคงมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ทุกกิจกรรมมีเป้าหมายเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน โดยแต่ละกลุ่มมีเวทีสาธารณะเป็นเครื่องมือหลักสำหรับให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

แต่ในระยะประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันพบว่า เวที/พื้นที่สาธารณะแบบเก่าเริ่มหายไป เวทีแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุยกันของกลุ่มคนขนาดเล็ก ที่มีกิจกรรมหรือปัญหาล้ายๆกันได้หายไป บทบาทของกำลังผีก็หายไปด้วย ดังนั้นพิธีการเลี้ยงผีปู่ย่าที่แต่ละจัดขึ้นในชุมชนจึงไม่ใช่เป็นเวที/พื้นที่สำหรับการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น/การมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มที่มีอยู่ในสมาชิกกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน (อาจจะไม่ได้ตั้งใจ)

จากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ทำให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เริ่มแตกต่างกัน(จากอดีตที่มีวิถีชีวิตคล้ายๆกัน) เช่นรับราชการ ไปทำงานต่างจังหวัด ทำงานต่างประเทศ ผู้นำที่เป็นทางการ(ผู้ใหญ่บ้าน, กำนันและอบต.)มีการประชุมในระดับอำเภอ จังหวัด หรืออบรรมอื่นๆ ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอก นักเรียนไปเรียนต่างจังหวัดพักหอพัก ชาวบ้านทำการผลิตภายใต้ระบบพันธะสัญญา(ทำงานเพื่อให้ผลผลิตออกตามช่วงเวลา) ปัจจุบันดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะมาพูดคุยปรึกษาหารือกันหรือถ้ามีก็มีเวลาว่างที่ไม่ค่อยตรงกัน และถ้าจะใช้ช่วงเวลากลางคืนเพื่อพูดคุยกันส่วนมากจะเป็นช่วงพักผ่อนเพราะทำงานหนักมาทั้งวันประกอบกับมีสื่อสมัยใหม่คือโทรทัศน์ให้ดูได้ตลอด

ดังนั้นเมื่อคนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันมากซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ โอกาสในการที่จะเข้าร่วมในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงน้อยลงตามไปด้วย แต่ละกลุ่มผีปู่ย่าจึงพบมีเฉพาะ

ผู้หญิงไม่กี่คนเท่านั้นที่ยังเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอ ส่วนผู้สูงอายุไม่ค่อยได้มาร่วมเพราะไม่มีบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรม ทั้งๆที่ในอดีตพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการอบรมสั่งสอน กล่อมเกล่า เพราะรักใคร่และห่วงใยลูกหลาน เป็นเวทีแสดงความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญ ในแต่ละด้านของผู้สูงอายุ/ปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้นเวทีนี้จึงเป็นเวทีการถ่ายทอด"ประสบการณ์ชีวิต" ที่มีทั้งส่วนที่ประสบความสำเร็จและความล้มเหลวที่ผ่านมา ซึ่งไม่สามารถหาเรียนได้ในตำรา เป็นการถ่ายทอดจากผู้มีประสบการณ์ตรง(ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ)สู่คนรุ่นลูกและรุ่นหลาน ในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

พื้นที่/เวทีในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงมีแต่กลุ่มคนผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านกลุ่มเดียวที่มาร่วม ส่วนกลุ่มคนรุ่นอื่นๆเช่นเด็ก เยาวชน พ่อบ้าน และผู้สูงอายุ หายไปจากพื้นที่/เวทีนี้ ความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติจึงเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ที่ไม่ได้เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการดูแลผู้สูงอายุและเด็ก ดังนั้นกลไกของผีปู่ย่าแบบเก่าจึงไม่สามารถควบคุม/ดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันได้เพราะเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ ผู้สูงอายุจึงไม่มีบทบาทในการที่จะให้การอบรมสั่งสอนลูกหลานได้ ช่องว่างระหว่างวัยจึงห่างกันอย่างมาก สายสัมพันธ์ที่เคยมีในฐานะสมาชิกเครือญาติกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันก็เริ่มห่างและหายไปตามกาลเวลา

จากการดำเนินงานโครงการนี้ กระบวนการจึงเน้นที่การจัดเวทีสาธารณะแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนและสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน เช่นจากกลุ่มขนาดเล็ก2-3คนสู่กลุ่มย่อย5-10คน โดยจัดตามบ้านหรือศาลาวัด และมาถึงเวทีของกลุ่มผีปู่ย่าใช้พื้นที่บ้านเก่าผีเป็นหลัก มีกลุ่มเป้าหมายทุกรุ่น ทุกเพศ ทุกวัย และทุกชนชั้น เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับญาติพี่น้องที่อยู่ในกลุ่มผีเดียวกัน (เช่นผู้สูงอายุและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ชาติคนดูแลและเคยถูกคนในชุมชนรังเกียจ ก็สามารถเข้ามาร่วมในเวทีได้) ให้เข้ามามีส่วนร่วมโดยเน้นให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาทหลัก นอกจากกิจกรรมมีในวันทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าแล้วหลังจากนั้นแต่ละกลุ่มได้มีการคิดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อเปิดเป็นพื้นที่/เวทีสาธารณะโดยให้สมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกันมาร่วมกันทำกิจกรรมร้อยละ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์ระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน, เด็ก/เยาวชนกับผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ, ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่และผู้ใหญ่กับผู้สูงอายุ

การดำเนินกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการ "กู้" พื้นที่/เวทีสาธารณะที่เคยมีอยู่และได้หายไปแล้วให้กลับคืนมารับใช้คนในชุมชน และเป็นการให้ความหมายใหม่กับเวทีเสวนา ดังนั้นพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าจึงเป็นพื้นที่/เวทีการก่อร่างสร้างสวัสดิการ เพื่อสมาชิกในกลุ่มเครือญาติ เดียวกัน โดยสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน และเป็นของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน ซึ่ง"มีความรู้สึกเป็นส่วนรวม" (sense of public)ตรงกับแนวคิดของ Habermas เพราะในความเป็นคนนั้น ทุกคนต้องการแสดงออกอย่างเท่าเทียมกันและสามารถจะแสดงออกได้ดีที่สุดในเวทีที่เรียกว่า "พื้นที่ทางวัฒนธรรม" เช่นในพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่า เพราะพื้นที่นี้ถือเป็นสมบัติร่วมกัน

ของทุกคนที่เป็นญาติพี่น้องในกลุ่มตระกูลเดียวกัน ซึ่งปรากฏในรูปของ อุดมการณ์คุณค่า การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และความรักความห่วงใยกัน ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆร่วมกันและทำให้เกิดความรู้สึกการเป็นเจ้าของร่วมกันด้วย ดังนั้นในพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้ สมาชิกจะสามารถเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่และปรับตัวได้ ฉะนั้นพื้นที่ทางวัฒนธรรมจึงเป็นเวทีสาธารณะที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพลังของชุมชน

7. ความหมายและหน้าที่ใหม่ : ทางเดินใหม่บนร่องรอยเดิม

จากความหมายของสัญญาะดังกล่าวข้างต้น คณะผู้ศึกษาได้นำไปเป็นเครื่องมือในการทำงานต่อไปเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกภายในกลุ่ม โดยสมาชิกภายในกลุ่ม และเป็นของสมาชิกภายในกลุ่มมีปุ๋ยาเดียวกัน

เมื่อมีปุ๋ยากำลังจะสูญหายไปจากชุมชน สื่อพื้นบ้าน/มีปุ๋ยาที่เคยทำหน้าที่ที่ไม่สามารถทำหน้าที่ได้ดั้งเดิม ปัญหาต่างๆจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทอย่างต่อเนื่อง หน่วยงาน/กลุ่ม/องค์กรในชุมชนที่เกี่ยวข้องพยายามแก้ไขปัญหามากวิธีทาง แต่ในการแก้ไขปัญหานั้นเน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมวางแผน ไม่มีความเชื่อมั่นในการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ดังนั้นสื่อพื้นบ้านจึงมีความหมายหรือหน้าที่เพียงเพื่อ "ทำตามประเพณี" หรือ "ทำพอเป็นพิธี" เท่านั้น

7.1 ร่องรอยเดิม

เมื่อผู้ศึกษาเข้าไปดำเนินงานโครงการมีปุ๋ยาจึงค่อยๆถูกปลุกขึ้นมาใหม่ แรกเดิมทีเดียวนั้นการที่ใครสักคนหนึ่งจะกล้าพูดเต็มปากเต็มคำเรื่องมีปุ๋ยานั้นมีน้อยคนนัก ช่วงแรกที่มีการศึกษาเก็บข้อมูลจึงได้แค่เพียงผิวเผินไม่มีอะไรลึกซึ้งเพราะความเชื่อที่ว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัยแล้ว คนอื่นว่าตนเองมั่งมี จนเมื่อมีการพูดถึง "รูปแบบ" และ "คุณค่า" ของมีปุ๋ยา ชาวบ้านเริ่มที่จะเข้าใจเรื่องมีปุ๋ยามากขึ้นเพราะไม่เคยมีการพูดถึงคุณค่าหรือรากเหง้า คนที่รู้จักไม่มีพื้นที่สำหรับการถ่ายทอดให้ลูกหลานได้

อดีตกลุ่มมีปุ๋ยาเคยมี "เวที/พื้นที่" ให้สมาชิกในกลุ่มได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มมีปุ๋ยาเดียวกัน เมื่อวิถีชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนไปเวทีที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะของสมาชิกก็ได้หายไปด้วย นักวิจัยได้เข้าไปร่วมกับสมาชิกในกลุ่มมีปุ๋ยาเพื่อรื้อฟื้นเวทีให้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัยและทุกชนชั้น ได้มีโอกาสมาพูดคุยปรึกษาหารือเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และร่วมกันแก้ไขปัญหาของสมาชิกในชุมชน ถึงตอนนี้แต่ละกลุ่มมีการพัฒนาเรื่องรูปแบบกิจกรรมมีปุ๋ยามากขึ้น มีการประยุกต์เอาประเพณีอื่นมาช่วยในกิจกรรมการเลี้ยงมีปุ๋ยา มีการคิดกิจกรรมเพื่อเชื่อมร้อยความสัมพันธ์สมาชิกในกลุ่มมีปุ๋ยา

เดียวกัน โดยทั้งหมดชาวบ้านคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆภายใต้คุณค่าของผีป่วนคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

7.2 ทางเดินใหม่

ในการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมนั้นแต่ละกลุ่มคิดจากฐานเรื่องปัญหาของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนของตนเอง เช่น ในวันเลี้ยงผีป่วนช่วงทำพิธีกรรม มีการเอาฝ้ายที่เป็นเส้นด้ายสำหรับที่จะใช้ผูกข้อมือ(มัดมือ) เตรียมน้ำมันส้มป่อย มีการเขียนข้อบังคับกฎระเบียบของผีป่วนขึ้นมาใหม่ มีการเขียนชื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวของกลุ่มผีป่วน และนำกระดาษเกี่ยวกับหน้าที่ของผีป่วนที่ทางโครงการแจกให้ โดยผู้ทำพิธีนำสิ่งของดังกล่าวไปรวมกับของที่จะใช้เช่นหัวผีป่วนและนำเข้าในการทำพิธีกรรมด้วย หลังจากพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้วมีการนำเอาสิ่งของดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ต่อ เช่นให้ผู้สูงอายุเอาน้ำมันส้มป่อยพรมใส่หัวลูกหลาน เอาฝ้ายมัดมือลูกหลานและให้ศีลให้พร มีการอ่านข้อบังคับและหน้าที่ของผีป่วน และมีการนำสิ่งของน้ำมันส้มป่อย เส้นด้าย/ฝ้ายและรายชื่อสมาชิกในครอบครัวของตนเองกลับไปที่บ้านด้วย เพราะเชื่อว่าสิ่งของดังกล่าวได้ผ่านพิธีกรรมมาแล้วเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) โดยมีผีป่วนช่วยคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข

หลังจากวันเลี้ยงผีป่วน แต่ละกลุ่มมีการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมต่างๆขึ้นมาโดยมีเป้าหมายหลักคือการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการพัฒนา/ดูแลลูกหลานของสมาชิกในกลุ่มผีป่วนเดียวกัน เช่นมีการไปเยี่ยมผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์และขาดคนดูแลโดยใช้วิธีการทำตานดื้อด (ทาน-ทอด) สมาชิกมีการแบ่งเป็นหัวหมวด (แบ่งเป็นกลุ่ม) เพื่อดูแลช่วยเหลือกัน มีการทำเกษตรปลอดสารพิษเพื่อพึ่งตนเอง มีการตั้งกองทุนผีป่วนเพื่อลูกหลาน และมีการจัดกิจกรรมตามความต้องการ/ความสนใจของเด็กและเยาวชนในกลุ่มผีป่วนของตนเอง เป็นต้น

โรงเรียนก็มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นมีการบรรจุเรื่องผีป่วนเข้าในแผนการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และก็มีข้อตกลงในชุมชนเองว่าในปีต่อไปโรงเรียนจะหยุดเรียนในวันเลี้ยงผีป่วนให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมเลี้ยงผีป่วนที่บ้านเกิดของตนเอง พร้อมกันนี้ครูเองก็จะเข้าร่วมสังเกตการณ์และร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงผีป่วนและให้นักเรียนทำเป็นรายงานด้วย ทั้งนี้เป็นความต้องการของชาวบ้านที่อยากให้ลูกหลานของตนเองได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเองผ่านประเพณีการเลี้ยงผีป่วน โดยที่จะมีการพูดถึงคุณค่าของผีป่วนมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา และเน้นเรื่องความสามัคคีให้มีการช่วยเหลือกันภายในญาติพี่น้องกันก่อน หลังจากนั้นจะมีการสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีการช่วยเหลือกันมากขึ้น

8. กองทุนผีป่วน : ทุนทางสังคมที่ไม่สามารถสร้างได้ด้วยเงิน

"กองทุน" หมายถึงการนำ "ทุน" ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง "เงิน" มารวมกัน เช่นกองทุนหมู่บ้าน กองทุนเงินล้าน และกองทุนอื่นๆอีกเป็นจำนวนมากที่มีอยู่ในประเทศไทยซึ่งมีทั้งการจัดตั้งโดยคนในชุมชนเอง หรือจากหน่วยงานของรัฐ หรือจากองค์กรพัฒนาเอกชน กองทุนเหล่านี้

ส่วนมากใช้เงินเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นปัจจัยหลัก ในอดีตที่ผ่านมาพบเห็นกองทุนเหล่านี้ล้มไปเป็นจำนวนมากแต่ก็มีบางกองทุนที่สามารถอยู่ได้

“กองทุนผีปวย” ไม่ได้เป็นแค่การนำเงินมารวมกันแล้วพอถึงเวลาก็เปิดให้สมาชิกได้กู้เงินไปลงทุน แต่กองทุนผีปวยมีความหมายที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากกว่ากองทุนทั่วไป เพราะไม่ได้ใช้เงินเป็นปัจจัยพื้นฐานและเป็นปัจจัยหลัก แต่ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นทุนที่ยิ่งใหญ่และไม่สามารถที่จะประเมินค่าเป็นตัวเงินได้แต่มีคุณค่าสำหรับคนในชุมชน อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า ทุนทางสังคมไม่ใช่เรื่องที่จะต้องสร้างขึ้นมาจากมาตรฐานของตะวันตกหากพิจารณาถึงทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เรามีอยู่แล้ว จะพบว่ามีมหาศาลเช่นทุนของระบบครอบครัวเครือญาติ องค์การเหมืองฝาย เป็นต้น การลงทุนทางสังคมจึงเป็นการทำให้องค์กรประชาชนเหล่านี้ขยายตัวกว้างขวางและเปิดโอกาสให้ได้ทำงานมากขึ้น โดยไม่ถูกขัดขวางจากกฎหมายหรือระบบราชการ

ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในกองทุนผีปวย คือความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในระดับเครือญาติ โดยผ่านระบบความเชื่อเดียวกันคือเรื่อง“ผีปวย” ซึ่งมีหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพนับถือให้เกียรติกัน มีความเสมอภาคในศักดิ์ศรี มีสิทธิที่เท่าเทียมกันและไว้ใจกัน

กองทุนผีปวยจึงเป็นการนำจิตวิญญาณของเครือญาติมาหลอมรวมกันเพื่อร้อยรัดให้เป็นสายใยหนึ่งเดียวในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แบ่งปันกัน และเพื่อเป็นเครื่องมือที่จะทำให้ญาติพี่น้องอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เช่นกลุ่มของพี่ส้วนจะนำเงินไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ขาดคนดูแล ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ ให้เป็นทุนการศึกษาเด็กที่ขาดโอกาส ให้สมาชิกที่ยากจนกู้ยืมไปทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีเพื่อลดรายจ่ายในครอบครัว เป็นต้น

เงินที่ญาติพี่น้องนำมารวมกันจึงเป็นปัจจัยรอง ถึงแม้ว่าแต่ละกลุ่มจะมีเงินมารวมกันเพียงน้อยนิด แต่ทุนทางสังคมที่มีอยู่อย่างเหนียวแน่นนั้นจะเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เงินที่มีอยู่น้อยนิดมีคุณค่ามากขึ้นได้

กองทุนผีปวย จากการที่มีการทดลองศึกษาวิจัยพื้นผีปวยเพื่อลูกหลาน 5 กลุ่มที่ผ่านมา มีการจัดตั้งกองทุนผีปวยเพื่อลูกหลาน โดยมีความคาดหวังว่าจะได้เป็นกิจกรรมใหม่ของกลุ่มผีปวยจะได้มารับใช้ลูกเล่าลูกแบ่งของตนเอง ดังที่แม่เกียงคำ่ว่า “ถ้าเมื่อก่อนคนเจ่นป้อเจ่นแม่ได้ทำกองทุนไว้หื้อเฮา ป่านนี้ลูกหลานอีแม่ป๋าต้องไปกู้เงินรัฐบาลมาเรียนหลอกเน้อ” โดยที่ลูกเล่าลูกแบ่งแต่ละบ้านเก็บเงินรวมกันเพื่อเอาไว้ทำกิจกรรมต่างๆในกลุ่มผีปวยของตนเอง

ความศักดิ์สิทธิ์ของผีปวยนั้นก็คือความสามารถของแกนนำสมาชิกในกลุ่มผีปวยเช่นเก้าผีและกำลั้งผี ในการบริหารจัดการ/วางแผนดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับใช้อุดมการณ์ของผีปวยเป็นสื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการและเป็นที่พึ่งให้กับสมาชิกในกลุ่มได้รวมถึงการดูแลและการพัฒนาลูกหลานของตนเองด้วย ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นในการที่จะทำให้สมาชิกได้มาร่วมร้อยใจ เชื่อมสายใยและสานสายสัมพันธ์กันให้แน่นแฟ้นเป็นหนึ่งเดียวเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

และดูแลลูกหลานด้วย ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีทั้งระหว่างเด็ก/เยาวชนกับเด็ก/เยาวชน ,เด็ก/เยาวชนกับผู้ปกครอง ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ , ผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ และผู้ใหญกับผู้สูงอายุ โดยทั้งหมดเป็นสมาชิกที่อยู่ในกลุ่มหมู่บ้านเดียวกัน ดังนั้นสมาชิกในกลุ่มหมู่บ้านจึงมีการคิดและสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมให้ลูกเล่าลูกแบ่งปันและมาร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น ทั้งหมดนี้มีความหวังว่าหมู่บ้านที่จะทำต่อไปนี้จะเน้นในเรื่องการช่วยเหลือลูกหลาน ดูแลลูกหลานของตนเอง ไม่ได้หวังว่าจะกลับมาเหมือนเดิมในปีหรือสองปีแต่ด้วยความหวังว่าคนในชุมชนจะดีขึ้นในอนาคตเท่านั้น

9.สรุปบทเรียนการรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน

การรื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อรับใช้คนในชุมชน โดยชุมชนและเป็นของชุมชน ให้ประสบการณ์ 10 บทเรียนดังนี้

9.1 บทเรียนเรื่องการพัฒนาทีมนักวิจัย เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและทำงานในประเด็นวัฒนธรรมชุมชน เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้ง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความเชื่อและมีผลกระทบกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และทีมวิจัยมีประสบการณ์เฉพาะงานพัฒนาชุมชน ดังนั้นทีมวิจัยจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่พบเห็นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ขณะที่ดำเนินงาน จะทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์อย่างละเอียดและลึกซึ้ง ซึ่งจะสามารถอธิบายให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจได้ง่ายขึ้นและสามารถนำข้อมูลไปวางแผนการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสบการณ์ครั้งหนึ่งเมื่อเดือน พฤษภาคม ที่ผ่านมามีผู้ศึกษาได้มีโอกาสไปเป็น ผู้ดำเนินกิจกรรม/ผู้สนับสนุนกิจกรรม (facilitator/external support) เพื่อให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวส่วย โดยใช้กระบวนการจากงานวิจัยชิ้นนี้ เมื่อกลุ่มเป้าหมายเลือกกลืนที่จะทำการทดลองรื้อฟื้น ผู้ดำเนินกิจกรรมได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะ(attribute) ของกลืน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายให้ข้อมูลดีมาก ช่วงนี้ผู้ดำเนินกิจกรรมสังเกตเห็นยายคนหนึ่งกำลังจะให้ข้อมูลแต่มีผู้หญิงคนหนึ่งสะกิดไม่ให้ยายพูด เมื่อเสร็จจากเวทีผู้ดำเนินกิจกรรมไปนั่งคุยกับยายคนดังกล่าว และยายเล่าให้ฟังว่า

“ในงานกลืนของชาวส่วยจะต้องมีการวาดรูปผู้หญิงและรูปผู้ชายที่โหว่้วยะเพศด้วย เพราะรูปผู้หญิงเป็นการล่อให้ปรตผู้ชายมาหลงรักส่วนรูปผู้ชายต้องการให้ปรตผู้หญิงมาหลงรักปรตจะได้ไม่มารบกวนในงานกลืน”

ผู้ดำเนินกิจกรรมถามยายว่าเรื่องนี้ใหม่หรือเมื่อก็เห็นยายจะพูดแล้วยายไม่พูด ยายบอกว่าใช่ เพราะผู้หญิงคนหนึ่งเผลอบอกไม่ให้ยายพูด ซึ่งต่อมาผู้ดำเนินกิจกรรมทราบว่าคุณผู้หญิงคนดังกล่าวเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาร่วมสังเกตซึ่งเป็น”คนนอกวัฒนธรรม”

นั่นคือเจ้าหน้าที่คนดังกล่าวที่เป็น”คนนอกวัฒนธรรม” ไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนเลย โดยเฉพาะส่วนที่เป็นคุณค่า/เนื้อหา/ความหมายของวัฒนธรรม ดังนั้นเขาจึงมองว่าการที่ยายจะพูดเรื่องอ้วยะเพศที่มีอยู่ในงานกลืนของชาวส่วยนั้นเป็นเรื่องที่น่าอายไม่สมควรพูด ไม่เห็น

เกี่ยวกับกรฐิน เช่นเดียวกันถ้าผู้ดำเนินกิจกรรมไม่ได้มีความรู้เรื่องทฤษฎีมาก่อนก็จะไม่เข้าใจด้วยเช่นกันและก็จะมองเช่นเดียวกับผู้หญิงคนนั้นเพราะผู้ดำเนินกิจกรรมก็เป็น"คนนอกวัฒนธรรม"

9.2 บทเรียนเรื่องการหาคนในพื้นที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัย เนื่องจากหัวหน้าโครงการวิจัยเป็นคนนอกวัฒนธรรม การทำงานครั้งนี้จะเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรมคือระหว่างวัฒนธรรมของนักวิจัยกับวัฒนธรรมของชาวบ้านซึ่งมีบางส่วนเหมือนกันและบางส่วนต่างกัน และด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาการดำเนินงานโครงการวิจัย ประกอบกับการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการดำเนินงานเป็นกระบวนการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงตัดสินใจเลือกคนในพื้นที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ที่เคยทำงานร่วมกับผู้นำทั้งที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการในพื้นที่นี้ ทำให้ผู้ศึกษามีข้อมูลเกี่ยวกับแนวความคิดของผู้นำแต่ละคนซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อมูลในการวางแผนเพื่อเข้าหาผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการได้ทำให้โครงการเป็นที่ยอมรับของผู้นำของชุมชน

นอกจากนี้แล้วถือว่าเป็นการพัฒนาคนของชุมชนด้วย เนื่องจากผู้ช่วยนักวิจัยก็ต้องได้รับการพัฒนาทักษะทั้งทางทฤษฎี เทคนิค การปฏิบัติและกระบวนการวิจัยด้วย ซึ่งเมื่อโครงการสิ้นสุดแล้วประสบการณ์ยังติดตัวผู้ช่วยนักวิจัยซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในการทำงานพัฒนาอื่นๆได้ด้วย

9.3 บทเรียนเรื่อง"สิทธิทางวัฒนธรรมของเจ้าของวัฒนธรรม" เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาจึงได้มีการประสานงานกับประธานและคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการและเพื่อให้ตัดสินใจว่าจะร่วมรับโครงการนี้เข้ามาดำเนินงานหรือไม่ ซึ่งคณะกรรมการฯได้ตัดสินใจรับโครงการนี้เข้ามาและคณะกรรมการจะต้องมีส่วนร่วมในการ ร่วมคิดวางแผน ตัดสินใจ ร่วมการปฏิบัติ ร่วมติดตาม และร่วมรับผลประโยชน์

ซึ่งจากการที่คณะกรรมการฯร่วมกันตัดสินใจรับที่จะร่วมกันในการดำเนินงานโครงการนี้ ผลที่ตามมาคือคณะกรรมการฯชุดนี้เป็นกลไกหลักในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง นั่นคือเพราะคณะกรรมการฯเหล่านี้มีความรู้สึกว่าได้ตนเองมีส่วนร่วมและ"เป็นเจ้าของ"

ในการใช้หลักการ "สิทธิทางวัฒนธรรม" โดยการให้ "เจ้าของวัฒนธรรม" เป็นผู้ตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านเพื่อทำการทดลองรื้อฟื้นนั้น ต้องมีการดำเนินงานอย่างเป็นกระบวนการ นั่นคือการที่เจ้าของวัฒนธรรมจะตัดสินใจเลือกสื่อพื้นบ้านชนิดใด จะรื้อ/พัฒนา/ปรับ/ประยุกต์อะไร และรื้ออย่างไรนั้น เจ้าของวัฒนธรรมต้องตัดสินใจบนฐานข้อมูลของชุมชนและมีเป้าหมายที่จะไปร่วมกัน

9.4 บทเรียนเรื่องชุดผู้ส่งสาร ในช่วงแรกของการดำเนินงานเมื่อชาวบ้านเลือกประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อทำการทดลอง ผู้ศึกษาได้ผู้ส่งสารชุดแรกที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมจำนวน 5-6 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า แต่ละคนมีความรู้ความเข้าใจไม่เท่ากัน(บางคนมีความรู้ความเข้าใจมากแต่ไม่ลึก บางคนมีความรู้ความเข้าใจไม่มากแต่ในระดับลึก) ต่อมาผู้ศึกษาได้มีกระบวนการสร้างผู้ส่งสารชุดแรกนี้ให้สามารถเป็นผู้ส่งสารที่มีคุณภาพได้ จากนั้นกลุ่มเป้าหมายทั้งหมดเมื่อเห็นผู้ส่งสารชุดแรกมีความสามารถในการที่จะส่งสารได้กับคนทุกระดับทั้งกับคนภายในชุมชนและกับคนภายนอกชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงมีการสร้างชุดผู้ส่งสารชุดที่สองและชุดที่สามตาม

โดยผู้ส่งสารชุดแรกทั้งหมดในอดีตจะเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าในกลุ่มผีของตนเองอยู่แล้วและปัจจุบันสมาชิกในกลุ่มผีปู่ย่าและสมาชิกในชุมชนให้การยอมรับและศรัทธา สำหรับผู้ส่งสารชุดที่สองและชุดที่สามส่วนมากเป็นผู้ส่งสารในระดับกลุ่มผีปู่ย่าของตนเองเป็นผู้ทำกิจกรรมต่างๆและสื่อสารกับสมาชิกภายในกลุ่มผีปู่ย่าเดียวกัน

9.5 บทเรียนเรื่องการให้ความรู้และสร้างความเข้าใจเรื่องสื่อพื้นบ้าน เครื่องมือในการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็น"รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่เป็น"นามธรรม"(คุณค่า/เนื้อหา/ความหมาย) เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนาที่เข้าไปทำงานในหมู่บ้านกับชาวบ้าน ดังนั้นนักวิจัย/นักพัฒนาต้องหาเครื่องมือที่จะทำให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายทั้งส่วนที่เป็น"รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่เป็น"นามธรรม"(คุณค่า)

โครงการวิจัยครั้งนี้มีทั้งการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล จัดเวทีกลุ่มย่อย จัดเวทีระดับหมู่บ้านและจัดเวทีระดับตำบล โดยมีนักวิจัยเป็นผู้คอยตั้งประเด็นคำถาม ตั้งข้อสังเกต ช่วยสรุปประเด็นให้ชัดเจน เชื่อมโยงและสรุปเป็นภาพรวมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้แล้วนักวิจัยได้ใช้เครื่องมือที่เรียกว่า"ต้นไม้แห่งคุณค่า"ในการวิเคราะห์ส่วนที่มองเห็น "รูปธรรม"(รูปแบบ)และส่วนที่มองไม่เห็น"นามธรรม"(คุณค่า) ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวช่วยให้ชาวบ้านมองเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมซึ่งเป็นเรื่องที่อธิบายเข้าใจยาก สามารถมองเรื่องดังกล่าวได้อย่างเป็นระบบและมีการแยกแยะได้ชัดเจนขึ้น

การตั้งคำถามที่ไม่ได้ต้องการเพียงแค่คำตอบแต่ต้องเป็นคำถามที่กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายได้คิด ทบทวนและไตร่ตรองด้วย เช่นในการจัดเวทีระดับตำบลที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลและปราชญ์ชาวบ้าน นักวิจัยให้กลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาของหมู่บ้านในอดีต จากนั้นนักวิจัยตั้งคำถามว่า "ในช่วงที่ผ่านมาชาวบ้านมีปัญหามากมายแล้วชาวบ้านอยู่กันได้อย่างไร? และมีวิธีการแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างไร" หรือในเวทีครูที่โครงการจัดขึ้นเพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนัก

รู้เรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า นักวิจัยตั้งคำถามว่า“แกมีปู่ย่าของครูอยู่ที่ไหน?” การตั้งคำถามในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะได้คำตอบแล้วยังทำให้กลุ่มเป้าหมายได้ทบทวนและไตร่ตรองเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองด้วย ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกและสร้างสามัญสำนึกร่วมได้ด้วย

การให้ความรู้และสร้างความเข้าใจต้องเป็นกระบวนการและต่อเนื่องนั่นคือต้อง ดอก ย้ำซ้ำ ทวน เป็นระยะๆ โดยเน้นการถ่ายทอดจากผู้รู้ผู้ที่ไม่รู้ ซึ่งเป็นการสื่อสารในแนวนอนและควรเป็นคนในวัฒนธรรมเดียวกันด้วย

9.6 บทเรียนเรื่องการรื้อฟื้น ต้องครบเครื่องเรื่องรื้อฟื้น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นวัฒนธรรมชุมชน คุณสมบัติอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมคือก่อตัวมาในบริบทแบบหนึ่งเพื่อรับใช้คนในสังคมช่วงนั้นๆ เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมก็จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วยเพื่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นๆ

ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก ดังนั้นในการพัฒนา/ปรับเปลี่ยนนั้น นักวิจัย/นักพัฒนาต้องค้นหาสิ่งที่ชาวบ้านเคยปรับเปลี่ยนมาแล้วในอดีตเพื่อชี้ชัดให้เขาเห็นว่าในช่วงที่ผ่านมาเขาเองก็ได้เคยมีการปรับเปลี่ยนมาอย่างต่อเนื่อง

การมองวัฒนธรรมชุมชนตามความเป็นจริงและมองให้เห็นเป็นองค์รวมนั้นคือเห็นทั้งส่วนที่เป็น“รูปแบบ”และส่วนที่เป็น“คุณค่า”

การทำงานแนววัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้ง โดยเฉพาะในการจำแนกแยกแยะถ้านักวิจัย/นักพัฒนาไม่ลึกซึ้งพอก็จะเห็นเฉพาะส่วนที่เป็น“รูปแบบ”แต่ขาดส่วนที่เป็น“คุณค่า” เมื่อจะไปทำการรื้อฟื้นก็จะรื้อฟื้นได้เฉพาะส่วนที่เป็น “รูปแบบ” เท่านั้น ขาดส่วนที่เป็น “คุณค่า” ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2538) เรียกว่า “เหลือแต่ซาก ปราศจากชีวิต” หรือหากเป็นการประกอบพิธีกรรมก็เรียกว่า “ทำพอเป็นพิธี” ซึ่งหมายความว่าแม้แต่รูปแบบพิธีกรรมเท่านั้นแต่ขาดเนื้อหาคุณค่าสาระของพิธีกรรม เช่นในประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าโดยรูปแบบดั้งเดิมนั้นมีคุณค่าพื้นฐานคือการเคารพต่อผู้อาวุโส และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน/ความรักความห่วงใย โดยวิเคราะห์จากพิธีกรรมและคำว่า“กินหอมตอมม่วน” หากเราไม่ลึกซึ้งพอเราจะได้เห็นสมาชิกเอาดอกไม้ ข้าวและไก่มารวมกัน จากนั้นทำพิธี กินข้าวด้วยกันและแยกย้ายกันกลับ ซึ่งเป็นเพียงรูปแบบภายนอกเท่านั้น ยังไม่สามารถเจาะลึกเพื่อค้นหาส่วนที่เป็นคุณค่าได้เลย

ในการรื้อฟื้นเพื่อพัฒนานั้นจำเป็นต้องได้อย่างที่ทั้งส่วนที่เป็น“รูปแบบ”และส่วนที่เป็น“คุณค่า”เนื่องจากต้องนำส่วนที่เป็น“คุณค่า”ไปให้ชุมชนคิด/ดัดแปลงเป็นกิจกรรมต่างๆที่จะดำเนินการต่อไป

9.7 บทเรียนเรื่องทักษะและท่าทีของนักวิจัย การทำงานวิจัย/พัฒนาเป็นการทำงานระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนากับชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อนักวิจัย/นักพัฒนาลงไปทำงานกับชาวบ้านจึงเป็นการพบกันของสองวัฒนธรรม คือนักวิจัย/นักพัฒนาซึ่งเป็นคนนอกมีวัฒนธรรมของตนเอง ส่วนชาวบ้านก็มีวัฒนธรรมของตนเองเช่นกัน การพบกันระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ควรเป็นแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เคารพในวัฒนธรรมของกันและกัน(เป็นความสัมพันธ์แบบแนวนอน) ดังนั้นนักวิจัย/นักพัฒนาต้องไม่มองชุมชนแบบสุดโต่ง(คือมองแบบถูกเหยียดหยามหรือมองแบบโรแมนติก) แต่มองวัฒนธรรมชุมชนตามความเป็นจริงเพื่อการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน

ประสบการณ์จากงานวิจัยครั้งนี้ คือช่วงที่นักวิจัยไปเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่ากับผู้รู้ในชุมชน ในระยะแรกผู้รู้ในชุมชนไม่ค่อยให้ข้อมูลเรื่องประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าคือถามคำถาม-ตอบคำถามและตอบแบบไม่ค่อยเต็มທີ່เท่าไร (นักวิจัยให้เกียรติกลุ่มเป้าหมายคือไม่รุ้เพื่อเอาข้อมูลอย่างเดียว และมีท่าทีคือเป็นกันเอง ให้ความสนใจในข้อมูล ต้องการเรียนรู้ ไม่ตั้งคำถามในลักษณะของการซักไซ้ไล่เลียงหาความจริงดูถูกเรื่องความเชื่อและเข้าหากลุ่มเป้าหมายหลายครั้งพร้อมทั้งตรวจสอบความสัมพันธ์อยู่เสมอ) จากวิธีการดังกล่าวผู้รู้ในชุมชนเริ่มกล้าให้ข้อมูลมากขึ้น ดังเช่นกำนันอินทร์จันทร์บอกว่า

“ที่ตอนแรกไม่ค่อยกล้าพูดเรื่องผีปู่ย่ามากเพราะกลัวเดี๋ยวจะหาว่าเป็นเรื่องมงาย แต่เมื่อดูท่าทีระยะหนึ่งแล้วและคิดว่าไม่ได้มาดูถูกความเชื่อชาวบ้านแต่จะมาทำงานร่วมกันจึงกล้าพูดมากขึ้น”

คำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัย/นักพัฒนากับชุมชน เพราะขณะที่นักวิจัย/นักพัฒนาเก็บข้อมูลนั้น ชุมชนก็ได้ศึกษาท่าทีและเจตนาของนักวิจัย/นักพัฒนาไปพร้อมๆกัน ดังนั้นทักษะและท่าที ของนักวิจัย/นักพัฒนาต่อสื่อพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

9.8 บทเรียนเรื่องการทำงานที่เน้นกระบวนการ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้นการดำเนินงานต้องทำเป็นกระบวนการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้หลักการที่สำคัญคือการให้ “เจ้าของวัฒนธรรม” เป็นคนตัดสินใจว่าจะรื้อฟื้นอะไรและรื้อฟื้นอย่างไร ซึ่งเป็น “สิทธิทางวัฒนธรรม” และเป็น “สิทธิอันชอบธรรม” ของเขา ดังนั้นในการรื้อฟื้นจึงไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่าอย่างเดียวเท่านั้น จะเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทใดก็ได้ เพียงแต่ใช้หลักการดังกล่าวข้างต้นและใช้กระบวนการดังนี้

-หาผู้ส่งสารชุดแรกที่มีความสนใจ สมัครงใจ และมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านของตนเอง

-สร้างความมั่นใจ

-ปรับเปลี่ยนวิธีคิดผู้ส่งสาร

-ให้ความรู้และสร้างความเข้าใจ

-ให้เจ้าของวัฒนธรรมเลือกว่าจะรื้อพื้นอะไรและจะรื้อพื้นอย่างไร

ในช่วงที่ผ่านมาผู้ศึกษาได้มีโอกาสนำกระบวนการและหลักการดังกล่าวไปใช้กับชาวส่วยที่จังหวัดพิจิตร พบว่ากลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้เรื่องรื้อพื้นบ้านจากกระบวนการดังกล่าวและชาวบ้านเลือกกรูเงินเพื่อที่จะทดลองรื้อพื้น

9.9 บทเรียนเรื่องบทบาทและการหนุนเสริมของนักวิจัยซึ่งเป็นคนนอก (external support)

ในการทำงานช่วงแรกบทบาทจะเป็นผู้กระตุ้น ตั้งคำถาม และสรุปประเด็นให้ชัดเจนเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย

ช่วงที่สองบทบาทของนักวิจัยจะเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วงแรกคือจะเป็นผู้กระตุ้น ตั้งคำถาม สรุปประเด็นให้ชัดเจนเพื่อเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับกลุ่มเป้าหมาย และต้องให้ความรู้สร้างความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับรื้อพื้นบ้านด้วย

ช่วงที่สามเป็นช่วงที่นักวิจัยมีบทบาทลดลง และกลุ่มเป้าหมายต้องเป็นผู้ที่มีบทบาทมากขึ้น เพราะเป็นช่วงที่ให้กลุ่มเป้าหมายเลือกรื้อพื้นบ้านเพื่อทำการทดลอง และช่วงต่อไปเป็นกระบวนการทดลองรื้อพื้น และช่วงติดตามประเมินผลนั้น

9.10 บทเรียนเกี่ยวกับผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัย "การสื่อสารเพื่อชุมชน"

ในการคิดงานวิจัยอย่างเป็นระบบจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาที่มีความรู้ ความเข้าใจและมีประสบการณ์ในการทำงานชุมชนโดยเฉพาะในประเด็นวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อน และลึกซึ้งเพราะเกี่ยวกับความเชื่อและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นเพื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาเติบโตทั้งทางด้านความคิด ทฤษฎีและมีประสบการณ์จากการปฏิบัติด้วยนั้นและคนในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการด้วยโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้ประสานงานที่ปรึกษาจำเป็นจะต้องคอยช่วยชี้แนะทั้งในส่วนที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติด้วย และบางครั้งต้องมีการสนับสนุนเอกสารทางวิชาการด้วย เพราะนักวิจัยมือใหม่ยังขาดเอกสารที่เกี่ยวข้องแบบตรงประเด็นกับงานวิจัยชิ้นนั้นๆ ซึ่งในช่วงที่ผ่านมา รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ ที่เป็นผู้ประสานงานโครงการวิจัยชุดนี้ได้ทำบทบาทดังกล่าวเป็นอย่างดีเยี่ยม

นอกจากนี้แล้วเครือข่ายนักวิจัยก็เป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจริง และเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วย ซึ่งจะช่วยให้แก่นักวิจัยอีกทางหนึ่ง

บรรณานุกรม

- กิ่งแก้ว อัดถากร. คติชนวิทยา. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184, หน่วย
ศึกษานิเทศก์, กรมการฝึกหัดครู, พิมพ์ครั้งที่ 1, 2519.
- กาญจนา แก้วเทพ. มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลังสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท.
กรุงเทพฯ ฯ, รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์ , 2530 .
- กาญจนา แก้วเทพ. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.
สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา , MILD PUBLISHING , 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.
สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา , MILD PUBLISHING , 2538.
- กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสองวัฒนธรรม. มุลนิธิภูมิปัญญา, กรุงเทพฯ ฯ,
บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด , 2539 .
- กาญจนา แก้วเทพ. (บรรณาธิการ) โลกของสื่อ วัฒนธรรม : สื่อสารเพื่อสานสร้าง.
กรุงเทพฯ ฯ, ห.จ.ก. เค.ซี. พรินท์ แอนด์ แอด , 2541.
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. สื่อเพื่อชุมชน การประมวลองค์ความรู้. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย , 2543 .
- กาญจนา แก้วเทพและคณะ. มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่. กรุงเทพฯ ฯ
เอ็ดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด , 2543 .
- กาญจนา แก้วเทพ. ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ ฯ,
เอ็ดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด , 2544.
- จิตตนา หนูณะ. บทบาทและการเสื่อมสลายของรองเงืงตันหยง.วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร
มหาบัณฑิต (การประชาสัมพันธ์) , บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
2533.
- จิราลักษณ์ จงสถิตย์มั่น. วิกฤตทางวัฒนธรรมกับการดำรงชีวิตของเยาวชนสตรี:กรณีศึกษา
ผลกระทบของการพัฒนาชนบทภาคเหนือ. การวิจัยเอกสารเรื่องสถานภาพและ
บทบาทของสตรีภาคเหนือกับพัฒนาการของการขายบริการทางเพศ เสนอ
ต่อ
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , 2535.
- จันทร์เพ็ญ ชาติพันธ์. การรับข่าวสารทางด้านจริยธรรมจากสื่อพื้นบ้านประเภทขอของ
ประชาชนในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร
มหาบัณฑิต(การประชาสัมพันธ์) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
2530.

จุมพล รอดคำดีและคณะ . รายงานผลการวิจัย เรื่องบทบาทสื่อพื้นเมืองต่อการศึกษา
ของ

ชาวบ้าน. ภาควิชาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ,

2521.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา . วัฒนธรรมไทยกับขนบการเปลี่ยนแปลงสังคม. สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2540 .

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์และ
ภูมิ

ปัญญาชาวบ้าน . เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่องความเชื่อและ
พิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย , 2537.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย. กรุงเทพฯ , พายัพ ออฟเซต พรินท์, 2527.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ผ้าขาวม้า, ผ้าขึ้น, กางเกงในและ ฯลฯ ว่าด้วยประเพณี, ความ
เปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ . กรุงเทพฯ , สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

นิวัตร สุวรรณพัฒนา. ชุมชนคำประเวณี . ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2541.

มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย (รวมเล่ม). เอกสารวิชาการชุดล้านนา

คดี

ศึกษาลำดับที่ 3,โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม,มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
พิมพ์ครั้งที่4, 2543.

พรพิไล เทพคำ. เพลงคำเมืองกับวัฒนธรรมล้านนา : วิเคราะห์เนื้อหาเพลงคำเมือง ช่วง
มกราคม-ธันวาคม 2537. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (การ
ประชาสัมพันธ์) , บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.

ลมูล จันทร์หอม. วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4, หจก. สำนักพิมพ์ตรัสวิน,
2538.

วลัญจก์ บุญยสุรัตน์. จิตวิญญาณล้านนา. ในสืบสานล้านนา สืบต่อลมหายใจของ
แผ่นดิน, ชัชวาล ทองดีเลิศ บรรณาธิการ , มิ่งเมืองเนาวรัตน์การพิมพ์ , 2542 .

ศรีปาน รัตติกาลชลากร. บทบาทของสื่อพื้นบ้านในวัฒนธรรมมอญในอำเภอพระประแดง.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต (การประชาสัมพันธ์) , บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2538.

สีลาภรณ์ บัวสาย . พลังท้องถิ่น : บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน . สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย, 2547.

- เสรี พงศ์พิศ . ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร ,
สำนักพิมพ์หมู่บ้าน , 2536.
- สุริยา สมุทรคุปต์และคณะ . ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤติการณ์ของ
ความทันสมัยในสังคมไทย . เอกสารทางวิชาการลำดับที่17 , ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร , บริษัท พิมเนศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด , 2539.
- สุริยา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา . สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟอีสาน:
การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา . เอกสารประกอบนิทรรศการ,
ห้องไทยศึกษานิเทศน์ สาขาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี ,บริษัท สมบูรณ์การพิมพ์ จำกัด , 2541.
- สมฤทธิ ลือชัย. ความตระหนักของช่างขอในบทบาทนักสื่อสารเพื่อการพัฒนา,
วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์ มหบัณฑิต, คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2534.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา : การศึกษาจากตำนานและ
พิธีกรรม
ใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม.เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและ
วัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2535.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์ . พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา:การผลิต
ใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม ใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม.เอกสาร
ประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ , 2535.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนว
มานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่2 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2534 .
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทใน
ประชาสังคม . พิมพ์ครั้งที่ 3 สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2545 .